İnsan ve İnsanlar

Jean Bruller Vercors

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

¿ KURAM

JEAN BRULLER VERCORS

İNSAN VE İNSANLAR

Çeviri:
S. Eyüboğlu, A. Erhat
V. Günyol

TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM
YAYINLARI

Toplumsal Dönüşüm Yayınları: 107
Kuram Dizisi: 16

Jean Bruller Vercors
İnsan ve İnsanlar

Çeviri:
S. Eyuboğlu, A. Erhat, V. Günyol

1. Baskı: Çan Yayınları
2. Baskı: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
Aralık 1994, İstanbul
3. Baskı: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
Ekim 1998, İstanbul

ISBN : 975-2244-05-8

Kapak:
Ali Şimşek

Genel Dağıtım: KARDAK / Narlıbahçe Sk. No:6/3
Cağaloğlu / İSTANBUL

Telefax: 512 45 91 Tel: 512 31 61

Toplumsal Dönüşüm Yayınları ve 2B/Bilgi Birikim,
Kardak Eğitim ve Kültür Hizm. Ltd. Şti. yan kuruluşlarıdır.

Baskı: Ekinci Matbaası
Cilt: Yalçın Mücellit

JEAN BRULLER VERCORS

İNSAN VE İNSANLAR

İÇİNDEKİLER

İNSANIN BAŞKALDIRMASI.....9

İNSAN VE İNSANLAR.....33

İYİ NİYETLİ İNSANLAR İÇİN.....37

AHLAK VE EYLEM.....41

İNSANIN BAŞKALDIRMASI

1

Kimi sözcük anlam kesinliğini yitirmiş, özünden boşalmıştır. Hürriyet, Adalet, Demokrasi bunlardandır, böyle olduğunu da herkes bilir. Bu sözcüklerin anlamını, sınırlarını açıkça belirtmek insanlar arasında anlaşmayı sağlamak bakımından gereklidir hem de bugün gerekli, çünkü bunu yapmakla barışa yöneltebiliriz dünyamızı.

Başka bir sözcük de, daha doğrusu bir kavram "insan" kavramıdır. Hepsine kaynak olduğu, hepsine yön verdiği için onu hemen, anlaşmazlığa meydan vermeden, tanımlamak çok önemlidir. İnsan açık, belli bir kavram gibi görünür; oysa kavramların en ikircilisi, en çelişkeni, karşıt yorumlara en elverişlisidir. Zorbalıklar hep bu ikirciliğe dayanır. Zorbalar bundan yararlanırlar, halk yığınlarının tutkularını, kötüye eğilimlerini besleye besleye onları sömürmek yolunu bulurlar.

Sözcük de kavram da ikircildir dedik, ikircil çünkü sözcük tek başına birçok kavramları tanımlar, bu kavramlar birbirine akmış, karışmış gibi görünür, oysa gerçekte karışmazlar. Bu karışımı çözmeye çalışmak, birbirine karışan kavramların karşılıklı sınırlarını çizmek, davranışlarımızda asıl *"İnsanca"* olanı bulup çıkarmak ve hangi davranışla insan olup, hangisiyle olunamayacağını belirtmek incelememizin amacıdır.

Çoktandır tartışılagelen bir takım görüşleri, bilgileri karşılaştırmaktan, düzenlemekten ileri gitmez bu amacım. Bir sır çözmek, bilinmeyeni açıklamak niyetinde değilim, ama bilinenleri karşılaştırmakla bir gerçeği gün ışığına çıkarabiliriz belki, bu gerçek uzun zaman saklı kaldığı için daha da göz alıcı bir ışık saçabilir.

***

Ne anlıyoruz "insan" kelimesinden? Bu sözcük ne gibi düşünceler, çağrışımlar uyandırıyor bizde? İlk akla gelen cevap şu olabilir: "İnsan benim gibi bir yaratıktır." Biz bu kestirmeden görüşü hemen atalım. Gene de sözünü ediyorsak, bazı insanların ömür boyu bu görüşle yetindiklerindendir. Ne yazık ki yetinmekle de kalmazlar, bu görüşü ahlaklarının temeli yaparlar. İnsan olarak doğmuş olmaktan memnundurlar; kurt kurtluğunu nasıl yaşarsa, onlar da insanlıklarını öyle yaşarlar: İnsan adını hak etmek için hiçbir çaba göstermeden. Böylece kendilerini sarışın, aryen ve nazi bilirler, ne yapsanız, ne deseniz, sağduyuya getiremezsiniz onları.

Sözcüklerde daha elverişli bir tanım bulabilir miyiz acaba! Bakalım sözlük ne diyor:

İNSAN: Memelilerden, iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşan, zekâ sahibi canlı.

İki ayak üzerinde dolaşan memeli hayvan antropoid maymun da olamaz mı? Zekâ sahibi canlı... Peki, öbür memelilerin zekâsı yok mu? Çeşitli derecelerde var biliyoruz: At öküzden

daha zeki, köpekse attan daha zekidir. Tutalım ki zekâ insana vergi bir niteliktir, o zaman da insanı insanla tanımlamak yoluna gider ve zekâyı tanımlamak zorunda kalırız. "Sözle anlaşan" deyimi yeter mi? Yetmez. İnsanlar birbirini çağırmak, tanımak, birbirlerine haber salmak, yaptıklarını bildirmekle kalsalardı, anlaşma araçlarını kullanmakta bazı kuşları geçemezlerdi. İnsanın dili hayvanlarınkinden ayrılmışsa, herhalde başka gereksinmelere uymak için ayrılmıştır. İnsanı bu gereksinimlerle tanımlamak yoluna gitmeli, yoksa dilini oynatıp laf söylemesini papağan da becerir.

Gerçi insanın zekâ ve dil yetisi öbür canlılarınkinden üstündür. Ama öbür canlılara kıyasla insan bu yetiden *daha çok* faydalanmış değil, *başka yoldan* faydalanmıştır... Peki, bu fark ne, ne olmuş da günün birinde antropoid, yani insanımsıdan insan doğuvermiş? diye sorabiliriz ya da insanımsı ne yaptı da günün birinde insanımsı olmaktan çıkıp insan oldu?

***

İnsanı en ilkel sınırında alalım, insanımsıdan hemen hemen ayrılmadığı aşamada. Günümüzde yaşayan Pigme cücesi onu bize canlandırabilir, çünkü hemen her alanda bazı hayvanlardan daha aşağı durumdadır: Fil kadar eğitilmeye elverişli değildir, şempanzeden daha beceriksizdir, köyler, bendler, arklar, setler kazan kunduz kadar iş gelmez elinden. Besbelli ki bu alanlarda aramamalı insanla hayvan arasındaki asıl ayrılığı. Ama Pigme hiçbir hayvanın hiçbir zaman yapamadığı bir şeyi yapar: Göğe küfürler savurur.

İşte burada insanla hayvan arasında ortaklaşa bir ölçü yoktur. Bizi aydınlığa çıkaracak yoldayız evet, göğe yalvarmak yakarmak ya da lanet okumak asıl insan niteliğinin belli başlı belirtisi, en anlam dolu sembolüdür: İnsan soyutlama gücü taşır.

Çünkü göğe seslenmek için, önce onu *kavramak* gerekir: İnsanı hayvandan ayıran, insanın insanımsıdan ayrılıp insan ola-

rak meydana çıkmasını sağlayan bu soyutlama, kavram kurma yetisidir.

Kavram kurmak ne demektir, neyi gerektirir? Topla oynayan köpek, küçük balığı yutan büyük balık duyularını yuvarlanan şey, yüzen şey diye "nesnelleştirir". Ama bu iş kendiliğinden, sanki kendi dışında olur: buna bir bilme istemi katmak zorunda değildir.

Oysa insan, yetilerini kullanıp bu nesneleri yuvarlanan şey diye değil de, soyutça "top"olarak, yüzen şey diye değil de, genellikle "balık", özellikle hamsi, palamut, lüfer olarak ayırırken bu nesnelere yer çekimi, su kesimi gibi daha soyut kavramlar katmasa bile- bu eylemler karşısında yalnız "edilgin mi kalır" köpeğin, balığın kaldığı gibi? Kendiliğinden, kendi dışında mı olur ne olursa? Besbelli ki değil. Hep denediğimiz için biliriz ki, her yeni soyutlama düşünce gücümüzün büyük bir çabasıyla olur, bu çaba bir isteme dayanır, en başta bilmek, anlamak istemine.

Bu istemi duyabilmek, kafasında böyle bir istemin doğabilmesi için insanın atası olan insanımsının önce bilmediğinin farkına varmış, sonra da bilmemeye, bilgisizliğe karşı direnmiş, ayaklanmış olması gerekir. Bunca yıllık koyu yoğun özdevinimden sonra bilmediğinin farkına varması ne demek? Bunca bin yıl doğaya körü körüne uyduktan sonra, günün birinde akıl almayacak bir çabayla duyularından, güdülerinden, itilerinden kopması ne demek? Günün birinde itilerini, güdülerini yaşamayı bir yana bırakıp da aynanın karşısına geçercesine onları yüzlemesi, itisiyle güdüsüyle kendi kendisine seyirci olması, nesnelerden de, kendinden de sıyrılması, doğadan AYRILMASI olağanüstü bir "devrim" değil de nedir?

Bilmediğini farkına varması için ayrılması gerekti, ama bu bilgisizliğe karşı koyması için, farkına varınca duygulanması, bilgisizliğe boyun eğmeyeceğine, onu yeneceğine karar vermesi, başka bir deyimle AYAKLANMASI gerekti.

Görülüyor ki, bilgisizliğe katlanamayan insanla bilgisiz-

liğe katlanan daha doğrusu onunla bir olan hayvan arasındaki sınırı çizen bilgi istemi bir çeşit ayaklanmadır. Düşünce konuşma, bilim ve benzeri bu ayaklanmanın ürünleri, sonuçlarıdır. İnsanı insan yapan bu niteliğidir. İnsan ayaklanıp BAŞKALDIRDIĞI gün insan olmaya başladı.

2

Örgenli varlıklarda kafa ne iş görür, görevi nedir? Bunu incelememin sırası geldi artık. Bu görev gerçekten yüksek bir görev mi, yönetim görevi mi? Değil, tersine aşağılık bir iş, köle işi.

İki üç bin yıl öncesine gidelim: Fizik yapısıyla biyolojik bakımdan "insan" sayılan insanımsı birkaç ses benzetmesi ile yetinir, konuşmasını bilmez, savunmak için kullandığı bir topuzdan başka el ulağı yoktur. Ne ateşi vardı, ne evi. Kardeşleri ayı ya da kurt gibi yabanıldır, tek deyimle insanımsı bir hayvandır. Herhangi bir maymun gibi gözleri, kulakları, duyu alan bir derisi, koklama yetisi vardır ve diyelim ki bir dereceye kadar kendini bilir. Öteye gitmez. Maymunun kendini bilmesi nereye kadar varır? Daha insan olmamış bu canlı, bir yüreği, bir midesi, kasları, sinirleri, kan dolaşımı olduğunu bilir mi? Bilse de, maymun, ayı ya da kurt kadar bilir. Bilir mi ki bedeni olacak bu kollu, bacaklı et yığını engin bir hücreler topluluğudur ve bu hücreler inanılınayacak kadar çok, her biri inanılınayacak kadar karışık, hepsi birden inanılmayacak kadar karmaşık bir düzen içinde toplanmıştır? Bilir mi ki, gözü görüyor, kulağı işitiyorsa, üşüyor ya da yanıyorsa, acıkıyor ya da susuyorsa, bu akıllara durgunluk veren toplumun, bu sırları çözülmez gizli kapaklı evrenin yararı için, korunması, beslenmesi, yaşaması için oluyor ne oluyorsa. Bunları bilir mi? Bilmez. Nasıl bilsin ki kafanın görevi ile hücrelerin yaşamı arasında hiçbir bağ yoktur, hiçbir köprü kurulamaz.

Ufağı kavrayamamak, kendi kendini bilmemek canlı var-

lığın özündeki bir niteliktir. Ne var ki, sivri bir taşın üstüne basarsa acı duyar; çünkü acı duymasaydı, ayağını kaldırmazdı, ayağı yaralanır, irinlenir ve hücreler topluluğu tehlikeye düşerdi. Ama ayağını taşın üstünden kaldırdığı an bunları düşünmez, yalnız acı duyar ve acı duyduğu için kaldırır, ayağını. Parmağı yanan bir odun parçasına değdiği zaman, hemen çeker elini, ama ne yaptığını bilmez. Karnında bir kazıntı duyarsa, bir hayvanın peşine düşer, onu parçalasın, yesin diye. Ama yuttuğu et ne olur, haberi yoktur. Bu eti niçin çiğnemesi, yutması gerekir, onu da bilmez. Bir tehlike baş gösterirse, yüreği hızla çarpıp ona sıkıntı verir, bacakları koşmaya başlar. Bir tehdit karşısında hışım duyar, öldürmek ister. Kendi benliği diye bildiği varlığı koruduğunu sanır, bilmez ki kendini değil, buyruğunda yaşadığı bir zorbanın, korkunç bir aşama sırasına göre dizilmiş milyarlarca canlı varlıktan meydana gelen bir devletin egemenliğini korumaktadır.

Elli altmış yıl boyunca zorbanın elinde bir köle gibi dövüle çarpıla yaşadıktan sonra, yaşlılığın bin beter zorbalığına boyun eğer. Yıpranmış bünyesinin hiçbir zaman tam açıklanmayan gerçekleri korkunçtur. Hasta bedeninin her bölgesi ısırıklar, çimdikler, akıntılar, batmalar, kazınmalar, yırtınmalar, yanmalarla, bu güçsüz, suçsuz ve anlayışsız köle bilincinden derdine çare bulmasını ister. O da bedenini uzatır, örter ya da soyar, kaşır, içirtir ya da ürpertir; efendisi biraz iyileşirse, çilesi biraz hafifler, kötülerse, daha da çok yıpranır. Sonunda, korkunun son kertesine varıp işkenceler içinde toptan ölüme sürüklenir, sır perdesi de biraz olsun açılmadan büsbütün iner.

Kısacası, hayvanlıktan çıkmamış bu canlı bir gemiye benzer, kaptanı Tanrıdan sonra geminin efendisi bilir kendini, oysa yoksul düşmüş, ufak bir taşerondur, denizcilikten habersizdir, ama yediği yumruklardan cesaret ve ilham alarak tekneyi kullanmaya kalkışır. Külüstür bir periskopla hayal meyal seçer ufukları, teknenin üstün körü bir görüntüsüne varır. İç yapısından anlamaz, bir şey bilmez, bilmeye de çalışmaz. Ne makine-

den anlar, ne tayfayı tanır, nereden gelindiğini, nereye gidildiğini bilmez, öğreneyim de demez. Daracık bir kamarada, kazık, tokmak, kızgın demir kakılı dört duvar arasında kapalı, başı eğik, boynu bükük, habire tokat yer; kim vuruyor, neden vuruyor bilmez, vuran bir okşarcasına hafif, bir bağırtırcasına sert vurur. Ama iç güdüleri ve çektiği çileler eğitmişlerdir tepkilerini: Baldırına mı, midesine mi, kafatasına mı, vurulan yerine göre bir musluğu açar ya da kapar, bir kolu çevirir, bir düğmeye basar ya da görünmez bir tayfaya emirler yağdırır. Böylece uysal ve acıklı bir robot gibi, çağlar okyanusunda bir süre çalkalanacak, karaya çıkmadan, nereden gelip nereye gittiğini bilmeden; ta ki eskimiş, çürümüş teknesini dalgalar parçalayacak, kendisi de batıp gidecek, ne oldu, ne bitti, bir şey anlamadan...

Bir şey anlamaya da çalışmadan.

İşte şimdi geldik asıl meseleye: Bu sözler hayvanın davranışını tüm niteler. Köpek, maymun, insanımsı ne kadar kendini bilse, "anlamaya çalışmak" derecesine vardıramaz bilincini. Anlamaya çalışmaz ve bundan ötürü de hesap sormaz. Hayvanın köle bilinci kaderine katlanır, boyun eğmek, zerresi de olsa, bir yargıyı, bir istemi, bir karşı koymayı gerektirir. Hayvan vardır, o kadar. Ağaç için varolmakla koşmak, varolmakla avlanmak, varolmakla bentler kazmak birbirinden farksız eylemlerdir. Kurt, kunduz yılan doğa parçaları, doğanın ta kendisidir; iç güdüleri ile doğayı yaşarlar, yansırlar. Bu demektir ki her hayvan ömrü boyunca ne yaparsa yapsın, yaptığını bilinciyle kararlaştırıp yapmaz; yapan, zerreler topluluğunun toplu ve yaygın istemidir. Oysa bu zerreler topluluğunu ancak aklımızın bir işlemiyle ayırabiliriz doğadan. Topluluğun kendisi doğa, yalnız doğadır; hayvan bir şey yaptığı zaman, o şeyi yapan da yaptıran da doğadır: Bilinç onun aracıdır. Arslan dediğimiz hayvan kendi kokusunu avına duyurmamak için, yele karşı dururken, bu davranışını bilinçle tasarlamak, düşünmek, kararlaştırmak zorunda kalmamıştır; setler, arklar, bentler kuran kunduz da öyle; rengini çevresinin rengine uyduran bukalemun da öyle. Doğa besbel-

li ki kendi kendisiyle ne yapılabileceğini öteden beri bilir. "Bilmek" sözü de yersiz burada. Kullandığımız antropomofik terimler için özür diledik: Doğa için varolmak, bilmek, yapmak birbirinden ayrı eylemler değildir. Arslan-doğa, kunduz-doğa, insanımsı-doğa için varolmak, istemek ve yapmak aynı şey, aynı davranıştır. Bu davranışların bazıları bizi şaşırtabilir; örneğin dış kanatlarım, üstünde yaşadığı yaprağa biçimi, dokusu, çizgisiyle benzeten böceklere şaşarız. Böceğin zerreler topluluğu gibi toplu bir istemi, bir aklı, bir kavrayışı nasıl olur diye anlayamayız. Ama savaş öncesi, bir ülkenin siperlerle, yığınaklarla, aldatıcı dekorlarla örtüldüğüne şaşmayız. Merih'ten dünyaya bakan bir gözlemci bunu görse, şaşar belki. Bizse, göz denilen bu sürekli mucizeye ne kadar şaşsak azdır.

Bu "topluca istemin", hiç değilse omurgalılarda, yürütücü bir örgeni olmak gerekti. Yürütücü, beyinle iliğe yerleştirildi ve tepkelerle dolduruldu. Tepkelerin hızı da acı, istek, korku gibi yüzde yüz tepici etkenlerle sağlandı. Yürütücüye bir çeşit özgürlük, giderek bir çeşit yargı gücü verildi ki, o kadar tepici olmayan etkenlerle de aynı hız sağlansın. Korunma güdüsüyle yoğrulmuş bir bilinç de bağışlandı ona; bu bilinci kendine özgü sandı. Böylece boyuna kendi kendini korumaya kışkırtılan yürütücü, gerçekte kendi varlığını değil de, topluluğun varlığını korur oldu.

Ne var ki, bu bilinç topluluğun içine alınmak şöyle dursun, büsbütün dışında bırakıldı, topluluktan sürüldü. Ona sürgün diyeceğiz. Hem yalnız bu özel topluluktan değil, tekmil doğadan sürülmüştür. Doğa nedir, ne yapar, neye yarar, anlamı, amacı, ereği nedir, bilinç bunu bilemez. Bilmemesi için de elden gelen her şey yapılır. Köle işini görmeli, kafasını işletmemelidir. Söz dinlemeli, uysal olmalı, düşüncelerini kendine saklamalı. Anlaması değil, iş yapması gerek. Hele tartması, ölçüp biçmesi direnmesi, karşı koyması, hak araması ya da emir vermesi hiç gerekmez. Devlet işlerine burnunu sokmasın diye, topluluğun iç karışıklıkları, kanser gibi yıkıcı düzensizlikleri ondan saklanır,

işe el koyup düzeni yeni baştan kurmak çareleri elinden alınır. Güvenlik tam olsun diye, ona ancak kaçınılmaz gerçekler açıklanır, üstelik hiçbir gerçeğin kendisi değil, gölgesi ve gölgesinin gölgesi gösterilir. Bir duyumlar dünyası ki, içi tayf, hayalet dolu bir çorba ki, suyunda gerçekler değil görüntüler yüzer. Böylece, her gerçekten uzak, yalanla yapmacığın arapsaçı olduğu çıkmaza iyice dalmış, toplum yönetiminden büsbütün uzaklaştırılmış, yalnızlık ve bilgisizlik içinde bırakılan, hep hırpalanan dürtülüp dövülen, dağlanan, dondurulan, aç bırakılan, ürkütülüp sindirilen bu varlığın, kendisine bağışlanan yetileri, güç bela eline verilen tektük yetkileri bir gün kötüye kullanacağından korkulmaz.

Gerçekten de öyle oldu: İlk sürüngenlerden insanımsı büyük maymuna dek, binlerce yüzyıl boyunca milyonlarca ve milyarlarca bilinç, fıkır fıkır kaynayan korkunç, giz dolu bir karanlıkta ölgün birer ışık gibi, sürgün ve köle hayatı yaşadılar. O gün bugün milyonlar ve milyarlarca canlı bu yürekler acısı, bu alçaltıcı yaşamı sürdürdüler ve sonsuzluğa dek sürdüreceklerdir. Gene de günün birinde insanımsının bilinci kendi koşullarına uyandı. Günün birinde bir soru çakıverdi beyninin karanlığında. Yeryüzünde yaşayan türler arasında tek başına sivrilerek, bugüne dek başka hiçbirinin yapmadığı bir şeyi yaptı: Kendinden koptu, kendi kendine baktı, çevresine baktı ve yalnız olduğunu farketti. Yaşayan bütün türler arasında ilk ve tek olan bu canlı önce el yordamıyla, yarım yamalak, ne yaptığını pek bilmeden, az buçuk da olsa "anlamaya çalıştı". Hiçbir şey bilmediğini anladı ve baş kaldırdı. Sürgün sürgününe karşı koydu.

İnsan doğmuştu.

Tanrı Bilgi Ağacını göstererek Adem'e dedi ki: "Bakmayacaksın meyvasının tadına". Adem tadına baktı ve bedenin çıplak olduğunu gördü. Cennetten kovulduğunu anladı: Çünkü Cennette bilince yer yoktur, Cennette egemen olan uyum doğanın tek ve bölünmez uyumudur.

Cana kıymalar, çileler, çekiler, hışımlar, kinler yalnız bilinç dünyasında vardır. Her duygu her acı ister istemez kişisel

bir bilinci gerektirir. Bilinçsiz varlık hiçbir şeyin farkına varmaz, hiçbir şey duyamaz. Kaplan ceylanın üstüne atılıp, onu boğduğu, parçaladığı zaman, zor, korku, zevk ve acı yalnız kendi bilinçlerinde vardır. Yoksa kaplan-doğa, ceylan-doğa barış ve uyum içindedirler; onlar bir ve tek olan doğanın birleşen ya da değişen parçalarıdır. Ölümünden, ölümü getiren korkulardan, dile gelmez işkencelerden yalnız ceylanın bilinci pay alır. Doğanın kendisi ölümsüz ve duyusuzdur, bir etin başka bir ete karışması da doğayı uyum içinde (belki neşe içinde) sürdürmeye yarar. Böyle olduğunu da biliriz, yoksa kesmeye kıyamadığımız bir kuzunun taptaze etini tiksinmeden kızartabilir miydik? Ot yiyenlere barışçıl hayvan dememiz de ondan: Otun bilinci yok ki acı duysun.

Kaplanla ceylanın itileri çiçeğin kokusu gibidir: Çiçek tozunu taşıyan arıyı çağırır çiçek, gelsin de onu döllesin diye. Rastgele araçlar bunlar, sonsuz doğaya çıkan sabırlı yolları yöneltmek, yaklaştırmak, kavuşturmak, birleştirmek için kullanılan çareler. Cennet barışı Bölünmez Birliğin uyumudur. Bilincin çileleri, savaşlarıysa acı veren birer araç. Birlik bu araçları işine yaradığı sürece kullanır, sonra görevlerini gördüler mi, atar, öldürür onları.

"İnsan" dediğimiz yaratık amansız, aldatıcı kaderine karşı ayaklanan, baş kaldıran bu bilinçtir. Dövülmek, aldatılmak, üstelik eyvallah demek var ya, ona katlanamaz işte; nedenini bilmeden, kurtuluş çarelerini aramadan, çeki çekmeye, çile doldurmaya razı olmaz, değil mi ki topluluktan atıldı, sürgününe gururla karşı koyar: kovulmadım, sürülmedim, kendim başkaldırdım ve ayrıldım der. Hapishanesini rasathaneye, sürgününü özgürlüğe çevirir, böylece doğayla yüz yüze gelip meydan okur ona.

Artık savaş açılmıştır, öyle yaman bir çatışma ki, savaşa da benzer, aşka da. doğa yaratıklarını robot gibi kullanır, beyinlerin saldığı milyonlarca beze karşı insafsızca, kayıtsızca davranır. İnsana akıl, us bağışlamakla, eline ilk silahı veren o değil

mi? Ya insan? İster yensin, ister yenilsin, şanlı düşmanını düşman bilmez. Çileler, yıkımlar, giderek ölüm bile körüklemez doğaya karşı hıncını. Ronsard "analık" der ona, oysa şiirleri doğaya çocuksu bir sevgiyle dolup taşar. Doğanın bize karşı bir ana gibi davrandığını sezeriz belki de, hani genç anneler vardır, bebeklerinin bacakları gürbüzleşsin diye, elleriyle habire basarlar tabanlarına, doğa da belki insanların isteklerine, fırlayışlarına, dizginsiz meraklarına onları hiçbir zaman büsbütün yok etmeksizin karşı koyar ki, yükseklere vardırmak istediği nitelikleri pekiştirsin onlarda.

Belki... belki de, tersine, zaferi kendisine çok tehlikeli olabilecek bir asinin saldırılarına karşı savunmaktadır. Tanrı şöyle demedi mi: "Şimdi insanı bahçemden kovmalı, çünkü Hayat Ağacının meyvasını da yerse, sonsuzca yaşar, Bize benzemiş olur." Ve insanı Cennet bahçesinden sürdü; ve ellerinde ateş saçan kılıçlarıyla melekler dizdi çepeçevre ki giremesin bir daha."

Doğanın gerçekten ne "istediği" sırdır, Cennet bahçesine nasıl ulaşamayacaksak, bu sırrı da çözemeyeceğiz. Hem neye yarar sormak, karşılığını alamadıktan sonra? Alsak da, almasak da, ancak savaşmakla insan olacağımızı biliyoruz ya...

İyice bildiğimiz bir şey var, o da nedeni ne olursa olsun, ister ana ister düşman olsun doğanın bize karşı savunduğu, ayak dirediğidir. Sürekli bir zafere meydan vermez; yenilir, yitirir gibi göründüğü her savaş, her gerilemesi onun daha sağlamca kurulmuş savunma hatlarını serer ortaya. Bir fizik kanununu yakaladık mı, doğa hemen onunla çelişen başka bir yüzünü açığa vurur. Dünyayı açaklamada biz ne kadar ileri gidersek, karşımıza dikilen gizler o kadar çoğalır, o kadar dipsizleşir. Elde edilen her bilgi, daha elde edilmesi gereken on misli bilgi ile ödenir.

Dahası var, daha kötüsü, biz ilerledikçe ardlarımızı sarsmak, yok etmekle felce uğratır bizi: Her ileri adım daha çok uzaklaştırır bizi üstlerimizden Akılla usu iç güdülerimiz pahasına öderiz. İki yüz bin yıl önce bize cömertçe bağışlanmış olanı

biz bugün zekamızla yeniden kazanmak zorundayız. Baş kaldırdığımız için bize yardım yok artık. Kokuyla avının peşine düşen arslanın itisine şaşarız, çünkü insan avcı ona düşünebilmek için, incelemenin, ölçüp biçmenin, sonuç çıkarmanın uzun sürecine başvurmak zorundadır. Üçte bir oranda yanılacak üstelik de.

İnsanlar arasında doğrudan doğruya isteme dayanmayan iletme diye bir şey kalmamıştır. Hayvanlar konuşmadan anlar birbirlerini. Bu doğal iletmenin tek tük kalıntıları ilkel bazı boylarda görülür; bizdeki son izine de telepati deriz. Bu cılız izler zaman zaman belirince, şaşarız. Oysa yersizdir şaşmamız: Kel adam kafasında kalan üç dört biçare kıla şaşmaz ki.

Zenginin zengini olan doğanın bize pintice verdiği en ufak sadakaya mucize deyin de, onun bu akla sığmaz cimriliğinin nedenlerini araştırmamak insan düşüncesinin tuhaf bir sapıklığı değil de nedir?

Doğa şunu mu "istedi": Bizi birleştirmek çok kolayken, bizi birbirimizden bu kadar ayırmakla, insan düşüncesini konuşma gibi ağır bir zorunlukla pekleştirmek mi istedi? Yoksa tersine "kuşkulandı" mı? İnsanların düşüncesi derinleştikçe, bilgileri çoğaldıkça, aralarındaki doğrudan doğruya alış veriş kısa zamanda tehlikeli olur diye mi korktu? Ve Tanrı insanoğullarının göğe saldırarak yaptıkları Kuleyi görmek için yer yüzüne indi. Ve dedi ki: "Bu insanlar birdir, çünkü hepsi aynı dili konuşuyorlar. Hiçbir şey isteklerini yerine getirmekten alıkoymayacak onları. Dillerini karmakarış edelim ki, BİRBİRLERİNİ ANLAMAZ OLSUNLAR BUNDAN BÖYLE." Bâbil Kulesi masalı dillerin efsanesi değil aslında, yalnızlığın efsanesidir. Deri çuvallarının içinde amansızca kapalı kalan, söz ve işmarın kaba ve basma kalıp, kaypak ve yetersiz, uygunsuz ve aldatıcı aracılığına baş vurmadan düşünce ya da duygularını, gerçek ya da acılarını birbirlerine iletemeyen insan bilinçlerinin efsanesidir bu. İnsanlar tıpkı hücrelere kapalı mahpuslar gibi, duvara vura vura seslerden bir şifre kurmak zorundadırlar, korkunç yalnızlıklarına son vermek, haber ulaştırmak, korkularını, umutlarını

birbirlerine bildirmek isterlerse... İnsanımsıdan Descartes'a, Marx ya da Einstein'a kadar uzanan sürede insanoğulları çabalarını onda dokuzunu bu yoldan birbirlerini anlamak ve birbirlerini kandırmak için harcamışlardır. Benim şimdi yaptığım da başka şey değil: Ben yazıyorum, sen okuyorsun, ben düşüncemin apaydın gerçeğini gözle görüyorum da, onu sona göstermek için kan ter döküyorum, parça parça, yamrı yumru kırıntılarını verebiliyorum düşüncemin, tek umudum sana sisli bulutlu sanılar gibi görünmesidir. Yoksa bir alay iri söz, kısır bir laf ebeliği mi dersin buna? Öyle ya, lanetlidir düşüncemiz, dile gelince değerden düşer, apaçık gerçeğinin gücünü yitirir, evetle karşılanabilir, dil insanları birleştirdiği kadar ayırır da. Ama doğa bundan fazlasına izin vermez. Hoş, istemeyince vermez, yoksa isteyince neler neler verir: Karıncalara, arılara, kırlangıç sürülerine, havadaki güvercinlere "kollektif bir telepati" verir, öyle ki niyet, karar ya da tehlike haberi bir hayvandan öbür hayvana, suyun bileşik kaplarda aktığı gibi, ulaşır. Böylesi insan kalabalıklarında da görülür zaman zaman: Tiyatroda panik kopar, bir futbolcunun ya da bir şefin yolu üstünde histerik bir itişme kakışma olur, doğa insana bu toplu gücü ancak yararlı, insanca bir iş görmediği zaman verir.

Yüz bin yıldır insan düşüncesi bir bilinçten öbür bilince akıp karışabilseydi, Platon'un, Arşimed'in, Descarters ya da Einstein'in düşüncesi kendi bilinçlerinde dile gelir gelmez, Po ya da Tuna kıyılarında yaşayan en yoksul köylünün kafasına aktarılabilseydi, denizin bütün bir koyada, en ufak bir bükede yayıldığı gibi yayılabilseydi, birinin bulduğu doğru, öbürünün ortaya çıkardığı yanlış o saat herkesin malı, bilgisi, usu olsaydı; Bâbil Kulesi çoktan göğe yükselmiş, ulaşılmaz sırlarıyla doğa çoktan insanlar savaşı bırakır; yemişleri koparmak, yiyip içmekle geçirirlerdi günlerini...

O zaman insan denir miydi onlara? Hayır, denmezdi, Engel olmayan yerde insan da yoktur. Düşmansız savaş olmaz. İnsan doğanın bütün sırlarını çözdüğü gün, doğa ile, bitişik, birle-

şik, birlik olduğu gün, bedenindeki bütün zerrelerin derinden gelen seslerini "duyabildiği" ve aynı zamanda ağaçlarını, yellerin, denizin, yıldızların sesini duyduğu, yalnız duymakla kalmayıp, onların gizli yaşamını paylaştığı gün; kendi bilincini evrenin bilincinden, yaşamından, gerçeğinden ayıramayacak kadar sürgüne son verdiği gün, ayaklanma diye bir şey kalmadığı ve insanı tek başına bırakıp "birey" diye ayıran sınırların kalktığı gün, insan büyük Hep'in bölünmezliği içinde erimiş, yitirdiği cennete kavuşmuş, Tanrı katına erişmiş olur, belki bir melek olur o gün ama insan olmaktan çıkar.

İnsanın son zaferi kendi endini yitirmek midir? Evet, başka yol yok: Bir gün yenersek, melek olacağız; yenilir, ayak altına alınırsak, hayvan. Yalnız baş kaldırdığımız sürece insanız ne melek, ne hayvan.

3

İnsan başkaldırıştır, savaştır. Schiller öldüğü zaman, Goethe onun için: "Bir insandı, yani bir savaşçı" diye yazdı. İkircilik gene başlıyor: Yalnız savaşmakla insan olunur diyoruz, ama her türlü savaşla insan olunur mu?

Birinci düşüncenin doğru, ikincisinin yanlış olduğu açıkça göstermemiz gerekir bundan sonra.

"Yalnız savaşmakla insan oluruz" ne demek? Ömrümüz boyunca yaptığımız sayıya gelmez işlerden yalnız birkaçı tam insancadır; ötekiler, özleri bakımından, herhangi bir memelinin eylemlerinden ayrılamaz. Güneşin altında uyuduğumuz zaman, bir yemişi koparıp yediğimiz zaman, serinlemek için su içtiğimiz zaman, bir ses duyup hopladığımız zaman, tam anlamıyla insanca bir davranışta bulunmayız. Tersine, bu sıfatı ekleyebileceğimiz hiçbir eylemimiz yoktur ki, kökünde aşılacak bir

engel bulunmasın. Engel istemimize ne kadar karşıtsa, eylemimiz o kadar insanca olur. Düşünmek, konuşmak, dinlemek, okumak, yazmak ve bu eylemlerin doğrudan doğruya sonucu olan basın, yayın, öğretim kendi akıl ve usumuzdan ya da başkasının akıl ve usundan edinmemiz gereken her bilgi onu bilmediğimize, her şeyi bilen, her yerde bulunan doğanın bu bilgisi bizden esirgediğine başlıca kanıttır. Böylece her düşünce, her söz, her yazı bu bilgiyi koparmak, onu başkasıyla paylaşmak için girişilen bir savaştır. Bu eylemlerin doğrudan doğruya daha kesin bir deyimle gözle görülmeyen sonuçları da öyle. İnsanlığın ilk çağlarından bu yana sabırlı bir merakın, inatçı bir gözlemin sonuçları olan taş yontmak, maden aramak, tohum ekmek, toprak kazmak, balık tutmak, hayvanları evcilleştirmek gibi eylemler de öyle; düşünce, ustalık sanat sonucu olan kumaş dokumak, tekerlek kurmak, yol, köprü gemi ve ev yapmak; büyük tabiat kanunlarını bulup ortaya çıkarmamız, güçlerimizi kaldıraçla çoğaltmamız, su basıncı, gazların yayılması, elektrik ve mıknatıs bilgilerimiz; bizim olmayan enerjileri bulup ayırmak, dizmek, ölçmek ve birbirine katıp kendi yararımıza kullanmak; her türlü araştırma ve yaratma yöntemlerini kurmak: Basit çekiçten siklotrona, demirci ocağından elektrik fırınına, on parmak hesabından ayrımsal ve tümsel hesaba varan tekmil el ve düşün araçları; eyleme dökülen istemin, bu isteme karşı koyan bir engelin, engeli yenmek için savaşın ve zaferin sonuçlarıdır. Her çivi çakışımızda, her turp ekişimizde, her telefon konuşmamızda, her gazete okuyuşumuzda, bu savaşla bu zaferi yaşarız. Pencereyi kapatmak, ayakkabımızın bağını bağlamak, ellerimizi yıkamak gibi insana özgü hiçbir eylemimiz yoktur ki, özünde ve kaynağında savaş bulunmasın. Ufacık bir zafer uğruna da olsa, hepsi bir savaş sonucudur. Ya sözünü etmediğimiz hekimlikle cerrahlık? Onların öldürücü doğaya karşı savaş nitelikleri öylesine belli ki, üstünde durmaya bile gelmez.

Doğa bize yardımcı olmasa, bu işlerin hiçbirini göremeyiz diyeceksiniz. Her düşünce, her karar hammadde düzeyinde

bir bio-kimya tepkisidir. Bir köprü kurabilmek, bir uçak uçurtabilmek için basınca, neşterle açılmış bir parayı kapatmak için hücrelerin bölünüp çağalmasına dayanmaktayız. "Doğaya yalnız boyun eğmekle hükmedebiliriz." diyor Bacon. Elbette öyle: Zorbadan alınmış silahlarla savaşmak ayaklanmanın koşullarındandır. Satranç oyuncusu bile barışçıl savaşını ancak bir hasmın varlığı üzerine kurup düzenleyebilir. Baş kaldırma niteliği daha az belli olup aslında var olan başka alanlar da vardır: Örneğin duygular alanı. Bu alanda doğaya boyun eğme gibi insanca değil de, hayvanca olan eğilimlerle bizi insan yapan doğayı aşma çabaları hiçbir zaman birbirinden kesince ayrılamayacak kadar çapraşıktır. Her dostluk, her sevgi doğanın bize yasak ettiği birliği başka bir insanla kurmak gereksiniminden doğar; birliği gerçekleştirme çabamız dostlukla ölçülü, sevgide dizginsizdir. Aslında dostluk da, sevgi de yasağa karşı bir ayaklanma, birleşme uğrunda bir savaştır dayanılmaz yalnızlığımıza son vermek, kendimizi dışımıza dökmek, başka bir insanı bir süngermiş gibi kendi benliğimizle doldurmak uğruna durgun, coşkun ya da taşkın bir savaş. Ne var ki kimi iç tepkilerimiz karşı gelir bu çabamıza, onu değiştirir, bozar, soysuzlaştırır. Bu eğilimler doğanın insanlar arasına diktiği engelleri aşmaya değil, tersine, yıkmak istediğimiz engelleri, doğanın suyuna giderek, daha da sağlamlaştırmak yoluna götürür bizi.

Bir yandan, başkasının benliğini ya da bedenini kendi malımız sayıp, onu kendimize çekmek, elimize almak, buyruk ve baskı altında tutmak istediği gibi yaradılıştan zorba olduğumuz açığa vuran güdülerimiz; öte yandan, bencilliğimiz, benliğimizi korumak için dışarıya karşı hayvanca savunmamız, birliğin içinde kendi kendimizi yitirmek korkusu bizi kendi kurduğumuz yıkılmaz kaleler içinde yapayalnız bırakır. Çoğu dostluklarımız, sevgilerimiz doğal eğilimlerimizle insanca istemlerimizin birbirine karşı alt alta, üst üste giriştikleri karma karışık bir savaşın hikayesi değil de nedir? İçimizdeki zorba bu belli belirsiz kaynaşmadan faydalanarak, habire saklanır, kılık değiştirir, boyun

eğmeyi baş kaldırış, baş kaldırışı boyun eğme diye gösterir ve bizi çözümsüz iç savaşlara sürükler. Öbür duygularımızın hepsi de bu çetin ve çakıllı, eğri büğrü, dolambaçlı, tuzak, kapan dolu yoldan gider; çoğu eylemlerimizin kaynağı bu yolun üstendedir korku ve cesaret adını verdiğimiz gizli korku hevesler, tutkular, vazgeçişler katı yüreklilik ve yardım severlik ve hangi davranışla insan olup, hangisiyle olunamayacağını bize şaşmamacasına açıklayan, bu yüzden de en insanca duygular sayılmaz gereken övünç ile utanç hep bu yoldan geçerler.

Savaşın çok belirli değilse de, varolduğu başka bir alan, çıkarsız gibi görünen sanat alanıdır. Bir başkası inanç ve din. Daha bir başkası politikadır. Sanat doğaya baş kaldırmak, doğayla boy ölçüşmek kararımızın açıkça belirtisi değil midir? Yalnız insan için insanca bir evren kurmaya girişme çabası. Güzellik, doğal güzellik dediğimiz de ne? Doğadan ayırdığımız, büyük bölünmez Bütünden koparıp bizimle birlikte sürgüne çektiğimiz bir doğa parçası. Sanat özgürlüğümüzün, doğanın yüzüne vurulan yüce bir biçimidir. İnsanın mağara duvarına bir manda çizdiği gün. İnsanlığın Fetih günüdür.

Ya inançlar ve dinler? Fetişist, politeist, panteist, budist ya da Hıristiyan olsun, hepsi insanın anlamaya olan içten gereksinmesini, hepsi insan bilincinin bilgisizliğe, sürgüne karşı direnmesini, baş kaldırmasını dile getirirler. İlkel büyücünün ezgisi, Dionysos alaylarını haykırışı, Confucius, Musa ya da Muhammedin tekmil sözleri, açıklanmaya gelmeyen bir evreni açıklamak için birer çabadır. İnsan sır vermez, acımak bilmez doğa karşısında, hayvanın hiçbir zaman duymadığı bir korku duyar; baş kaldırdığını bildiği için bu korkusu daha da büyüktür: Totemler, kurbanlar, sunular, yalvarmalar yakarmalar, kölenin baş kaldırmakla kızdırdığı bu efendinin hışmına uğramamak, ondan af dilemek için uydurduğu birer çaredir. Kör ve amansız bir efendiye karşı ayaklanmadığına, ne yaptıysa Tanrı buyruğuyla yaptığına inandırmaktadır kendi kendini. Kilise, cami, cemaat gibi topluluklar insanların tek bir gerçeğe inanmak, tek

bir birlik içinde dayanışmak, doğanın ezici gücüne hep birlikte karşı koymak emeliyle kurulmuştur.

Ya politika, o da insanların yaşam güçlüklerine, yıkımlara, tehlikelere birlik bareberlik içinde karşı koyma çabası değil midir? Politikanın hep yanılması, savaş, zorbalık, hegemonya gibi kötü çözüm yollarına sapması; şaşkınlık ve budalalık içinde hep hatalara, suçlara yönelmesi, tek deyimle tıpkı insanın kendi bilinci gibi, politikanın da içten ayrılıklar, karşıtlıklar içinde çırpınması, aynı etkenin aynı sonucu vermesinden ileri gelir. Bâbil kulesini duvarcıları bir daha birleşemeyecek kadar birbirlerinden ayrılmışlar, kendi benliklerine kapanmışlar, birbirlerinden korkar, kuşkulanır olmuşlardır, gece karanlığında birbirlerini ararlar ama birlik kurma olanağı yitirmişlerdir.

Savaşın bambaşka bir türüne değindik: İnsanların kendi aralarındaki savaşa. Baş kaldıran kölelerin kendi saflarında ayaklanmalar, yırtınmalar, cana kıymalar olur: Ezilenlerin birbirlerini ezmesi, kardeşlerin kardeş kanı dökmesi bilinçlerin korkunç iç savaşlarıdır.

İnsan ayaklanan yaratıksa, hep baş kaldıracaksa, hep de ezilmesi gerekecek demektir. Düşmanı bozguna uğratmak için en emin çare kendi bölüklerinde geçimsizlik çıkarmaktır. Gene antropormofik bir deyimle diyelim ki, doğa Roma ve Machiavel'den çok önce "Böl ki el koyasın" formülünü bulup gerçekleştirmiştir.

Demin ne diyorduk: Yalnız savaşla insan olunur, ama her türlü savaşla insan olunmaz. Aradaki ayrılık belli oluyor şimdi.

Roma sirklerinde hayvanlarla hayvan güreşçileri birbirlerine girmişlerdir. Arenaya atılmadan önce hayvan güreşçisi herhangi bir adamdır, öbür insanlar gibi bir insan. Hayvanlar olmasa, sirk oyunları olmasa, hayvan güreşçileri de olmazdı. Hayvan güreşçisini, hayvana karşı savaşı yaratır.

Ama hep bir tuzakla karşı karşıyadır insan: Silahlarını kendi yoldaşlarına karşı çevirebilir. Roma arenasında hayvan güreşçileri tam omuz omuza verip yırtıcı hayvanlara karşı hep

birlikte dayanacakken, biri çıkar, onları ayırmak için birkaç silah atar aralarına. Bunun bir tuzak olduğunu anlayanlar var, anlamayanlar var. Anlamayanlar kendi arkadaşlarını öldürmek için hayvanlara katılırlar. Bunlar aşağılık, aptalın aptalı herifler besbelli, çünkü öldürdükten sonra kendileri de öldürülür. Hem onlara hayvan güreşçisi denir mi artık?

Denmez. Söz gelişi diyenler olabilir, oysa bunlar bu adı taşıma hakkını yitirmişlerdir, çünkü hayvana karşı değil, İnsana karşı savaşmaktadırlar. Hayvan güreşçisi niteliğine ihanet etmişler, kardeşlerini parçalamak için sırtlanlara, kaplanlara uşak olmuşlardır.

Ölüm kamplarında satılmışlar vardı, iğrenç kişiler, arkadaşlarına işkence etmek, arkadaşlarını öldürmek için nazi cellatlarıyla birlik oldular. Zorbalığın baskısı altında inleyen Avrupa'da iğrenç bakanlar vardı. Yahudilerin ve göçmenlerin kanı ile beslerlerdi zorbayı. Yeryüzünün dört bir köşesinde kişiler, soplar, giderek uluslar vardır, doğuş ve yaradılıştan üstün bilirler kendilerini, başka insanları ezmek, sömürmek hakkını tanırlar kendilerine, başkaları kara ya da sarı deriliymiş, Yahudi ya da yoksulmuş, yahut yalnızca başka yerde doğmuşlar da ondan...

Böylelerine insan denmez. İnsanlıktan çıkmış, satılmış uşaklardır onlar. İnsan "daha" insan olmak istediği sürece insandır. Değil mi ki insan ancak başkaldırmakla hayvandan ayrılır, insan için "daha" insan edecek ahlak, ancak ayaklanma, başkaldırma ahlakıdır.

Doğa, bilinçleri erek olarak değil, araç olarak kullanır. Başkaldıranlar da bir tek dava, bir tek kanun tanımalı: Erek olmayı, erek sayılmayı amaç edinmeli, araç olarak kullanılmaya katlanmamalı.

Başkasını araç sayan, yahut kendi araç olmaya katlanan, başkasını ezen, sömüren doğaya boyun eğmiş olur, insandan yana değil, insana, insanlığa karşı olur.

Doğa insanları eşit yaratmamıştır, kardeş yaratmamıştır, tersine hevesleri, tutkularıyla birbirlerine karşıt dikmiştir onları.

Doğaya karşı bütün insanların kayıtsız koşulsuz eşitliğini, kardeşliğini kural ve kanun olarak benimsemeyen, Adaletin kurulmasını tek amaç bilmeyen, eli ırkından ya da yoksulluğundan ötürü hor gören, tek deyimle, insanların arasında eşitsizliği, ayrımı hoş gören, giderek körükleyen, kendine de insanlığa da ihanet etmiş olur.

Doğa insanları yalnızlık, anlayışsızlık, kin ve nefret yoluyla birbirlerinden ayırır. Bu ayırmayı destekleyen, insanları kandıran, aldatan; insanın insana karşı kurt gibi davranmasına katlanan düşmana satılmış bir haindir, kendi yüzüne tüküren bir alçak.

Doğa insana acılar, çileler, çekilerle baskı yapar, sonra da işine yaramayınca, atar öldürür onu.

Kim ki çeki çektirmekte, adam öldürmekte yardımcı olur doğaya, kim ki savaşı, ırk ayrımını, ırk yıkımını hoş görür, uygun görür, o kendi celadının suç ortağı, alçak uşağıdır.

***

Biri çıkıp diyebilir ki: Niçin doğaya boyun eğmeyelim? Neden insanları yeğ görelim? Niye başkaldırandan yana olalım? Doğa ulu anamız, güçlü anamızdır. Bizi böyle istedi, böyle yarattı. Yerine getirelim buyruklarını.

Bu tutum hem insana karşıt, hem de gülünçtür. Usumuzla seçeceğimizi kimi alanlarda doğaya boyun eğersek, kimi "doğal" eğilimlerimize uyar, kimine uymazsak, seçme diye bir sorun çıkar ortaya ve seçmenin nedenlerini tartışmak gerekir. Hiçbir şey de değişmez, çünkü asıl sorun budur. Tersine, usumuza baş vurmaz da, her alanda uymaya karar verirsek, hayvanların tutumuna, yani doğanın bir parçası olma durumuna dönmüş oluruz. Bunu yapabilir miyiz? Damdan atlayıp uçmaya karar verdik diyelim, uçabilir miyiz? Var gücümüzle istesek de, geriye dönüp insanımsı olabilir miyiz?

Hayır! Ayrılık olmuş, özgürlük ilan edilmişti. Böyle ol-

masını doğa istedi mi, istemedi mi, belli değil, ama besbelli ki doğa bizi asi sayar, Asilere karşı nasıl davranılırsa, öyle davranır bize karşı, üstelik de geri basmamıza izin vermez. İş işten geçti, dönemeyiz artık.

En aşağılık cani, sabıkalı katil, çocuk kesen SS, insan eti yiyen yamyam bile ahlak diye bir şey tanır; ne var ki yolları seçerken korkunç bir yanılgıya uğramışlardır, ama büsbütün çıldırmış delinin bile hasta kafasında bir insanlık kıvılcımı çakar zaman zaman.

***

Biri çıkıp diyebilir ki: İnsan ya da hayvan, asi ya da hain, ne olursak olalım, seçeceğiz de ne olacak? Biz şöyle ya da böyle davranmışız, ne çıkar, ne değişir evrende. Ne yaparsak yapalım, ne seçersek seçelim, seçimimizi haklı gösteremeyiz: Eylemlerimizin hepsi boş ve anlamsız, çünkü bizimle birlikte hepsi yok olacak.

Hayır! Boş ve anlamsız olan, insan eylemlerini evrenin ölçüsüne vurmak, kosmos'un sonsuz oluşumunda insan eylemlerinin bir değişiklik yapabileceğini sanmaktadır. İnsan eylemleriyle evrenin varlığı arasında ortaklaşa bir ölçü yoktur. Bilinçlerimizin dünyası dış olaylardan da, bedenin kendi yaşamından da ayrılmış, kapalı bir dünyadır. Sabun köpüğüne üflersin, bir kabarcık uçar; kabarcık öylesine ayrılmıştır ki, patlasa bile karışamaz bir daha onu üfleyen soluğa. Başkaldırınış insanlar denizle çevrili bir adada yaşarlar, ada koptuğu kıtayla alış verişi kuramaz bir daha, adadan çıkmadıkça, adalılar ne yaparlarsa yapsınlar, etkileyemezler, kıtada etki yaratacağından emin olmak ister, hiçbir iş göremez olur. Bu davranış haklı gösterilebilir: İnsan asi olarak iş görmekten de, asilere ihanet etmekten de kaçınmaktadır. Ne insan, ne de uşak olacak. Bu adam, güreşmeden kendini hayvanlara bırakan hayvan güreşçisidir; manastır hücresinde her türlü düşüncesini söndürmeye uğraşan, içi-

ne kapalı, tespih çeke çeke ölümü bekleyen keşiştir. Onunkisi edilgin bir başkaldırış, ama gene de başkaldırış.

Öbür bütün insanlar, ne yaparlarsa yapsınlar, yaptıkları küçük parmaklarını kaldırmak gibi ufacık bir iş de olsa, bir şey yaptıkça, bir şey düşündükçe isteseler de istemeseler de, insanla hayvanın tartıldığı terazinin bir kefesine ağır basmış olurlar. Her gün, her saat, her dakika seçmek zorundadırlar: Ya asi kardeşlerinden yana olacaklar ya da onları bölen, ezen, sonra da öldüren baskıyla suç ortaklığı yapacaklar. Ya insan ya da satılmış, başka yol yoktur.

Amma şüpheli, amma tehlikeli bir yol... ne yazık ki öyle. Yanılgı her köşe başında gözler insanı, yanlış yolu gösterir, şaşırtır onu. Tekmil eylemlerimiz arasında yalnız törel usumuzun yönelttiği bir isteme dayanan eylerimiz insancadır dedik. Ne var ki savaş insanın kendi içindedir, doğa ile başkaldıran savaş insanın kendi içindedir, doğa ile başkaldıran birbirleriyle insanın içinde dövüşürler. Törel uslar da yalnız aklın, yalnız başkaldırışın ürünleri değildir: iç güdüler de, doğal eğilimler de etkiler, gerektirir onları. Bir toplum ne kadar akla uyarsa, törelerini yöneten ahlak da o kadar insanca olur. Ama içgüdülere fazla önem verirse, ahlakı insanca olmaktan uzaklaşır. Doğaya fazla bağlı bir ahlak insanları, gelişmişlerse, ırkçılığa, aşırı ulusçuluğa ve sömürgeciliğe götürür –Transvaal, Madagaskar, Oradour, Auscwitz buna örnek– ilkelseler, yamyamlığa götürür.
inançlar üstüne kurulu bir ahlak insanları yobazlaştırır, başka inançtan olanları ezmeye, kesmeye götürür - Protestan, Ermeni, Yahudi kıyımları buna örnektir. Donmuş bir ahlaksa, "meşru" yönetim ilkesine saplanıp, yurttaşı insandan, yurttaşlık ödevini de insanlık ödevinden üstün tutar; devletin her buyruğunu, kötü de olsa, körü körüne yerine getirmesi istenir insandan ve insana "meşru" her türlü yetkiden üstün bir yargı gücü taşıdığını unutturmak yoluna gidilir. İnsanı bu labirentlerden çıkaracak tek ipucu başkaldırışı ve başkaldıranlarla dayanışmasıdır.

Bundan da anlaşılıyor ki, insan kimi filozofların düşündü-

ğü gibi özgür, tek başına buyruk ve yaşamını yönetmekte ilkesiz, temelsiz değildir. İnsan başkaldırmakla köle olmaktan çıkmasaydı, özgür olabilir miydi? Hayvanın varlığı, özüne bağlıdır, insansa özvarlığını kendi seçmişti; ama başkaldırmaz olalım, özgür olmaktan çıkar insan olmaktan da çıkarız.

Demek ki bizim (başkaldıran olarak) özvarlığımız (insan olarak) varoluşumuzdan öncedir; atamız olan insanımsı bu özvarlığı seçmekte belki de özgürdü ama değil mi ki seçti, biz onu artık benimseyip benimsememekte özgür değiliz. İstesek de istemesek de başkaldırdık bir kere. Tek "özgürlüğümüz" başka olmak değil, "daha çok" yahut "daha az" başkaldırmaktır. Topluca zaferin kazanılmasına daha çok yahut daha az çabalamak, insanı satmak ya da satmamak elimizdedir. Bizi ilgilendirmez deyip de insanlığa sırt çevirmek, yanlış yola sapmak elimizdedir. Ama insanlığın yüzünü değiştirmekte özgür değiliz; ne yapsak, değiştiremeyiz onu. İnsan insan olalı bu yüzü taşır ve insan olacağı güne dek taşıyacaktır. İnsanın yüzü başkaldıranın yüzüdür. Ne yazık ki gerçek yüzümüzü ikide birde yeniden bulmak zorundayız: Doğal eğilimlerimizin hepsi onu durmadan unutturur, yadırgatır, yadsıtır bize. Yüzümüzü açık açık yüzlemek, zararlı ikirciliğimizin, uğursuz çelişkenliğimizin bize kurduğu binbir tuzak arasından geçip insanlığımıza erişmenin tek yoludur.

(Çeviren: A. Erhat)

İNSAN VE İNSANLAR

"Toprağın üstünde yürüyoruz..." sağlam, değişmez, tükenmez toprağın. Ne kadar kolay unutuyoruz varlığını! Zaman zaman belaların yüzlerimizi yere sürtüp toprağı hatırlatması gerekiyor bize.

Kırk yıllık rahat bir hayatın insanları ne hale getirdiğini gördünüz, sonunda ne denli anlaşılamamış bir patlama, onun ardından da on yıllık bir sahte mutluluk. Önemli olanı çarçabuk bir kenara attılar ve yalnız ıvır zıvırı tuttular akıllarında. Önemli olanı unutmakla da kalmadılar, hor gördüler onu. Hâlâ sarsıntısı içinde olduğumuz büyük yıkıntıdan önceki yıllarda gördüklerimiz gerçekten garipti. Geçici mutluluk elden gidince (yani sırma kefenin sakladığı her şey ortaya çıkınca), herkes gördü ki aksayan bir şey vardı. Herkes bunun ne oduğunu aramaya koyuldu, yalnız bu sorunlara karışanlar, politikacılar, endüstri babaları, sendikalar değil, onlara uzaktan değinenler salonlarda, bürolarda, sanat edebiyat çevrelerinde herkes boyuna çarelerden reformlar söz ediyordu. Hamlet'de söylendiği gibi büyük bir be-

yin kargaşası oldu. Ayakları yerden kesilen bütün bu insanlar, ayaklarına baktılar mı? Hayır. Toprağı bütün bütün unutmuşlardı. Her kafadan bir ses: Gümrük vergisi, fiyat kontrolü, gündeliklerin artması, paranın değerlenmesi, devlet gücünün arttırılması, güdümlü ekonomi. Türlü türlü eşsiz buluşlar; hepsine göre de, önce, işsizlik gibi ham madde dağıtımı gibi, küçük bazı engeller önlenmeliydi. Aklı başında insanlar, ortada büyük bir güçlük olduğunu görüyor ve sorunları cesaretle ortaya koyuyorlardı.

Kimi insanlar da vardı ki: "Bir şey unutmuyor musunuz acaba?" demek istiyorlardı ama, yürekleri varmıyordu söylemeye. İnsan kolay kolay gülünç olmayı kabul edemez. Evet, bazılarının dillerinin ucuna bazı kelimeler geliyordu, çok basit ama çok özlü kelimeler, her yurttaşın çocukluğundan beri duyduğu, dört bir yanında yazılı gördüğü özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi zamanında laf olsun diye söylenmemiş kelimeler, anlamları alışılmış, gözlerimize göründüğü kadar basit olmayan kelimeler. Daha başka birçok kelimeyi, Değer'i, Hakkı, Şeref'i, Beraberlik'i, Adelet'i, Haysiyet'i, İnsana Saygı'yı gerektiren ya da çağıran kelimeler. Birbirine zincirlenen ve yüce derinlikleri aydınlatan bütün bir kelimeler ordusu. Ne var ki, bu kelimeler, kör olası ekonomik sıkıntıları dakikasında gideremiyordu. Onun için, bunlar bir yerde söylendi mi, dinleyicilerde öyle değişik tepkiler oluyordu ki, oları tekrarlama hevesi kalmıyordu insanda. Örneğin, bu kelimeleri, Meclis kürsüsünde söylediniz mi bir hayli alkış topluyordunuz ama, yüzlerde kurnazca bir gülümseme beliriyordu: "Çok yerinde, çok ustaca, rakiplerini susturmak, sorudan yan çizmek için güzel bir çare!" der gibi. Ciddi konuştuğunuz bir an için olsun, kimsenin aklına gelmezdi. Boş özü olmayan kelimelerdi bunlar. Kürsü dışındaki her yerdeyse kurnaz bile demiyorlardı artık size. Düpedüz bir alık, hiçbir şeyden anlamaz olmuş bir eski kafa sayıyorlardı sizi. Hele ahlak, törelere metafiziği gibi, daha dumanlı sözler ettiniz mi, bu laflarla kaybedecek vaktimiz yok deyip sırt çeviriyorlardı size.

Öte yandan düşünce alanında buna benzer bir serüven daha vardı: En seçkin kafalara göre bir edebiyat eseri ciddiye alınabilmek için her türlü gündelik kaygılardan uzaklaşmalıydı. Yalnız edebiyatta değil, resimde de öyle. Bu aydın kişiler, bir yandan ciddiliği politika ciddiğilinin tam tersi sayarlarken, öte yandan da politika gerçekçilerine hak veriyorlardı. "Herkese bir yer, herkes yerine!" "bilmemiz gerekmeyen şeye karışmayalım" demek istiyorlardı ve diyorlardı. İnsanlar arasında bir uzmanlar duvarı yükseltiyorlardı: İnsanlara ekonomi uzmanları karışacak, İnsan'a da söz uzmanları. Ekonominin insanla uğraşması yasak, sözün de toplumlarla uğraşması. Bu bölünme içinde özgürlük beraberlik, doğruluk nereye konabilirdi.

Oysa, insanı ve insanları aynı zamanda hesaba katmadan insanca değeri olan hiçbir şey yapılamaz. İnsansız İnsan nasıl hiçbir şey değilse insansız insanlar da hiçbir şey değildir. Yaptıklarımızda ve yazdıklarımızda bunları birbirinden ayırmak her zaman için yanılgıların en büyüğü olacaktır.

Kavranması bu kadar kolay eski kavramları yeniden ele almamız gerekiyor bugün.

Gün ağardı ama, henüz geceden çıkmış değiliz. Yüreklerimize güneş vurdu ama, kafamız hâlâ korkunç düşün yankıları içinde. El yordamıyla ürke ürke aranıyoruz çevremizde: Duyma, görme, dokunma duyularımızla, düşünceyle, şiirle, özgürlük, adalet bu kelimeler bizim için yeniden anlaşılmaz oldular, yeniden bulmamız gerekiyor onları. Çünkü, bu kelimeler, insanlar, uluslar arasındaki ilişkilere göre durmadan değişiyorlar. Zaman zaman insan düşüncesi için en büyük tehlike belki de, düşünceleri ve kelimeleri fosilleşmeye bırakma, eski putlar gibi vitrinlere kaldırma eğilimidir. Bu büyük kavramların dirliğini ve dinamizmini sürdürmek çabalarımıza anlam ve değerini kazandıracaktır.

(Çeviri: S. E. V. G.)

İYİ NİYETLİ İNSANLAR İÇİN

Eskiden iyi niyetli insan olmak, daha doğrusu olmaya çalışmak çok basit görünürdü. Aşağı yukarı ne yapılması, ne yapılmaması, ne düşünülmesi, ne düşünülmemesi gerek, bilinirdi. "Bilinirdi" demek fazla, böyle bir şey akla gelmezdi bile. Eskiden iyi davranışlar vardı, kötü davranışlar vardı. İyi düşünceler, kötü düşünceler kendiliğinden belli olurdu. Örneğin, bütün benlikleriyle, var güçleriyle savaşa karşı olanlar vardı (ben de bu türlü düşünenlerdendim); savaşı kabul eden, hatta özleyenler vardı. Böyleleriyle tartışmak bile yersiz görülürdü; bu ise, iyi niyet dışına atılmış ilk adımdı. Yada düşüncesini söylemek özgürlüğüne yapılan en ufak bir kısıntıyı ortadan kaldırmak için canlarını tehlikeye koyanlar vardı (ben de onlardandım): Böyle bir kısıntıdan yana olanlar vardı. Prensip olarak, bir beyaz derili ile bir siyah derili arasında, bir Asyalı ile bir İngiliz arasında ayırım yapmaya yanaşmayanlar vardı: Onlarca hepsi insan, hepsi kardeşti (ben de bu düşüncedeydim); bunun tam tersine, şu ünlü formülü dillerine dolayanlar vardı: "Dünyayı olduğu gibi değil

de olması gerektiği gibi görmekten daha saçma bir şey olamaz." Bu çeşit insanlar, dünyayı olduğu yerde otlatmak için bu formüle yapışıp kalıyorlardı.

Sonra gel zaman git zaman, garip, korkunç, azgın ve kelimenin tam anlamıyla zıvanasız davranışlar gördük. Örneğin korkunç bir gerçek olarak gördük ki barışçılık savaşı körükleyen belli başlı etkenlerden biriymiş. Her düşündüğünü söyleme özgürlüğüne değil, zorbalığa yaramış ve yirmiyi aşkın ulusu susturmak bakımından özgürlük düşmanlarının ekmeğine yağ sürmüş. "İnsanlar birbirinin kardeşidir" diyen kimseler, istemeye istemeye, binlerce yıldır eşi görülmemiş bir kölelik düzenine girişe hizmet ettiler; zorbalığa karşı koyamama, milyonlarca insanın kesilip biçilmesine yol açtı.

Şüphesiz, bütün iyi niyetli insanlar, o büyük oyunun kurbanları olduklarının farkındaydılar; doğrunun cephe değiştirdiğini biliyorlardı. Onlar pekala biliyorlardı ki, hak her zaman savaştan nefret edenlerden yanadır; insanı insan yapan şey özgürlüktür ve dünyaya bir cehennem gözüyle bakmamak için tek güven yolu ırk ve renk ötesinde insanların kardeşliğidir. Ama, aynı zamanda, bütün bu insanlar, ülkülerine sıkı sıkıya bağlı kalmakla insanoğlunun düşmanlarına, o güne kadar bilinmeyen cinayetler, sınırsız suçlar işleyenlere yardım ettiklerini bilmeyecek kadar kör olamazlardı; daha az dürüst, daha az inançlı, dolayısıyla daha az "iyi niyetli" olmakla bütün bunların önüne pekâlâ geçilebilirdi.

Bu katı gerçeğin en kötü sonuçlarından biri de şudur: İyi niyetli insanlar artık birbirlerini tutmaz oldular, birbirlerine güvenleri kalmadı, birbirlerini ele veriyor, suçlandırıyorlar. Artık her davranış, iyi niyetlere göre değil, kötü etkilere göre değerlendiriliyor, (bu, akıllıca bir davranıştır); ya da daha doğrusu, niyetler etkilere uygun sayılıyor (buysa pek o kadar akıllıca bir davranış değil). İnsanlar da, düşünceler de aynı yargıyı giyiyor; Münih olayı olduğu günler, içi sızlaya sızlaya kan dökmeyi haksızlığa yeğ tutan filan kimse, o sıra, kılıcını çekip doğruluk uğ-

runda canını vermeye hazır olan falan kimsenin gözünde Nazilerin suç ortağı sayılıyor; bunun tam tersine, bu ikinci kimse, bundan böyle birincinin gözünde insan hayatını hor gören bir adam oluyordu. Bugün suçluların bağışlanmasını isteyen kimselere "ölülere ihanet ediyor" denilmektedir. Bununla beraber, bunların her biri kendi vicdanına göre davranıyor, ama, yine her biri şunu da biliyor ki, kendinden başka türlü düşünen, vicdanı başka türlü buyuran kimseler onu insanoğlunun düşmanı sayacaklardır.

Bu yürekler acısı kargaşada, iyi niyetli insanların ayrılık gayrılıkları ve zıtlıkları ötesinde, birbirlerini tanımalarına yarayacak bir ölçü yok mudur? Hiç değilse bana göre, böyle bir ölçü vardır. Ben sadece kendi hesabıma konuşuyorum. Zaten, insan olsa olsa kendi hesabına konuşabilir ancak.

Çok olmuyor, o büyük bozgundan sonra her şeyi apaçık görüp anlamak niyetiyle, kendi kendime şu korkunç soruyu sormuştum: Acaba Naziler tarihin ruhuna uygun mu davranıyorlar? Ya, onların zaferi, bizim Valmy zaferimizin karşılığıysa? Onlar da, yirminci yüzyılın Napoléon askerleriyseler? Zamanlarının değerlerine bağlı askerler gibi, benim de zamanımın değerlerine bağlı olmadığımı kim söyleyebilir? Ama bütün bunların cevabı Tarihteydi; yüzyıllarca, bütün dinler, dünyanın beş kıtasında oturan ve hep aynı amaca yönelen insanların o uzun tarihindeydi. Bu insanların ortak amacı: Herhangi bir eşya, bir hayvan, bir köle olmaktan çıkmak, bir insan olmaktır. Yani "özgür" bir varlık onurunu kazanmak, hiçbir zaman hiçbir kimseye araç olmamak.

İnsana, insanlara düpe düz bir araç gözüyle bakmak, bakılmaması için de savaşmak, işte, her şeye rağmen, iyi niyetli insanların ayrılık gayrılıkları, duraksamaları, kaygıları, çelişmeleri, zıtlıkları, pişmanlıkları ya da vicdan azapları, güvenleri ya da katı inançları ötesinde birleştikleri nokta budur bence. Bu onların yasasıdır. Belki başka hiçbir düstura da ihtiyaçları yoktur. Çünkü, bu düsturda bütün ötekileri vardır ve bunların her bi-

rine ayrı ayrı, sıkı sıkıya bağlanmakta tehlike vardır. Örneğin, bu düsturun ışığı altınada anlaşılacaktır ki: savaştan nefret etmek gereklidir ama onu büsbütün istemeyecek kadar değil. Hele, bu durum bir ulusun bir başkasına boyun eğmesini gerektirirse. Aynı zamanda hakkı, adaleti sevmeli ama, adalet yaşasın diye, bazı kutsal özgürlükleri gözden çıkaracak kadar değil. Ne yazık ki, olaylar her zaman apaçık değil; çoğu zaman insan karanlıklarda ve el yordamıyla yolunu seçiyor. Her davranışımızla geleceğin bir tohumunu atmış oluyoruz. En soylu davranışımız bile bir canavar yaratıp yaratmayacağını kestiremeyiz önceden. Ama asıl günah insanın yüreksiz olmasıdır. Yalnız yanılgıda direnmektir kötü olan. Bağışlanamayacak tek kusur insanlara birer araç, birer hayvan ya da birer nesne gözüyle bakmaktadır. Öte yandan, herkesin başkasını kendi isteklerine boyun eğdirmeye çalıştığı bir toplumun, ister istemez orman yasalarına, anarşiye ve yokolmaya gideceği düşünülürse, iyi niyetli insanların, zaman zaman aldansalar bile, yine de gerçekçilerin en uyanıkları olduğunu kabul etmek gerekir.

(Çeviri: S.E. V.G.)

AHLAK VE EYLEM

Apayrı bir çağda yaşıyoruz. Çetin, korkulu bir çağ. Ne barıştayız, ne savaşta. Toplum değişiyor, batı uygarlığı yerini bir başka uygarlığa vermek üzere değilse bile, köklü bir değişme içinde. Nazi cinayetlerinin aşırılığı insanların bilgeliğine, iyi niyetine beslediğimiz büyük umudu kökünden sarstı. Birbirine eklenen bütün bu gerçekler, çağımızı bütün çağlardan ayırıyor.

Ama bütün bunlardan başka bir şey daha var. Eskiden başlamış ve başladığı gözümüzden kaçmış bir şey. Hâlâ da kaçıyor bir çoklarının gözünden. Ya da, bilincine varmadan sarsıntısına uğradıkları halde, açıkça göremiyorlar onu. Öyle bir şey ki bu, her gün biraz daha beliriyor, bizi en garip, en belalı sorunla karşı karşıya bırakıyor. Öyle bir şey ki, sonunda savaş ve barıştan, nükleer yıkım tehlikesinden bile önemli. Savaşa korkunç bir bela gözüyle bakmıyorum sanmayın. Korkunç bir beladır savaş. Kana susamışlık, budalalıktır. Her şeyin başı, hatta bugün üstünde durduğum ve savaştan da beter saydığım bir sorunu da doğuran odur. Savaşın yok ettiği ruhsal ve maddesel değerler yanın-

da, savaş isteyenlerin kazanacaklarını umdukları değerler hiç kalır. Bugünkü savaştan, toprak, para ya da toplum bakımından elde edilen hiçbir zenginleşme yoktur ki, tamamen aldatıcı olmasın. Bu zenginleşmeler atom bombasıyla daha da aldatıcı olacaktır. Yıkmalar yakmalar her alanda binlerce, onbinlerce defa daha da artacaktır.

Şimdi sözünü etmek istediğim şeyi savaştan da beter saymakla bu soruna verdiğim önemi belirtmiş oluyorum. Sadece insan zenginliklerinin değil, bütün insan toplumunun toptan yıkılma tehlikesi karşısındayız. Toplumu toplum yapan insanlar arasındaki bilinçli ya da bilinçsiz bir davranış, bir tutumdur. Bu tutum değişir de, teklerin birbirini yok etmesine yol açarsa, toplum yok olmuş demektir. Yeni bir şey söylemiyorum, insanların birarada yaşamasını sağlayan şeye töre demişler: Asurların, Mısırlıların, Romalıların, İngilizlerin töreleri birbirine benzemez. Ama hepsinin bir ortak yanı vardır. İşte buna "değişmez değer" diyorum. Bu töreler içindeki değişmez değerlere de ahlak adını veriyoruz. En büyük anlaşmazlıklara yol açan kelimelerden biri de ahlak kelimesidir. Ahlak der demez kendiliğimizden iyi ya da kötü bir davranış düşünürüz.

Bir insan, hiç değilse görünüşte, bugün geçerlilikte olan törelere kendini uydurursa, ona iyi davranışlı ya da iyi ahlaklı deriz, uydurmadığı zaman da kötü. Töreler değişti mi, iyi kötü olabilir. Malayalı bir genç kız nişanlısı ile kısır mı değil mi diye çiftleşme denemesi yaparsa "erdemli", böyle bir şey yapacak İspanyol kızı da herkesin gözünde ahlaksız sayılır. Demek ki, değişmez ahlak değerleri dediğimiz şey bu çeşit ahlakla ilgili değildir. Kimi töreler ortadan kalkmakla toplumun hayatı tehlikelere girmez, sadece şehresi değişir. Belli bir yere ve zamana bağlı olan bu törelerin değişmez değerler olmadığını söylemekle bu değişmez değerlerin ne olabileceğini görür gibi oluyoruz. Aynı zamanda şunu da görür gibi oluyoruz ki, değişen ahlak değerleri ile değişmez değerleri birbirine karıştırmakta tehlike vardır. Çünkü, bunları birbirine karıştırdık mı, kimimiz değişmeleri

toplumu tehlikeye sokmayacak olan törelere fazla bir önem verebilir, onlar için savaşabilir, hatta onlara değişmez değerleri feda edebiliriz; kimimiz de, bir toplumun çehresini değiştirmek için bu töreleri değiştirmek ya da yıkmak gerektiğine inanır, onları ve onlarla birlikte değişmez değerleri de hiçe saymaya başlarız.

İşte bugün böyle bir durumdayız. Bugün içinde yaşadığımız yöntemler, kurallar, eğilimler, disiplinler, değişik törelerin birbiriyle kaynaşmasından doğmadır. Bunlar içinde eski Yahudi ahlakı, Yunan, Roma, Kelt, Frank, Sakson, hatta Viking ahlakları vardır. Hıristiyan ahlakı bütün bunları bir arada yoğurmuştur. Öyle sağlam bir alaşım ki bu hâlâ bugün davranışlarımızda, bilerek bilmeyerek, bunun damgasını taşır, Hıristiyanlık inancımızı yitirsek de yitirmesek de. Davranışlarımızda dedim, düşüncelerimizde her zaman değil. Çünkü, inancımızı yitirdik mi, bu ahlak buyruklarının sağlamlığına inancımızı da yitiririz. O zaman onları akla uydurmaya, onları haklı gösterecek özel bir takım temeller bulmaya çalışırız. Aklın belalı yanı şudur ki, her şeyi bulabilir, her şeyi ve her şeyin tersini, Akıl bir ilk önermeden yola çıkmak ister, onun içinde Tanrıya ya da bir varsayıma, bir konuda dönmek zorundadır. Konut ortadan kalktı mı, aklın kurduğu yapı çöker.

İnsan düşüncelerinin zincirini tutturabilmek için sağlam çivi, nesnel bir gerçek dayanak arar ve bulamaz. Existentialiste denen düşünürler bundan şu sonucu çıkarırlar ki, dayanağı ve yardımcısı olmayan insan, durmadan insanı "yeniden bulmak" zorundadır. İnsanın çilesidir bu ve Dostoyevski'nin dediği gibi, "Bir insan bütün insanlar karşısında her şeyden sorumludur." Böyle düşünmek sorunun yalnız bir yanını ele almaktır. Çünkü insanı, düşünce ve eylemlerinin tek kaynağı saymak oluyor bu. Tek başına insan, bir "uydurma"dır. Doğuşundan ölümüne kadar ıssız bir adada yaşamayan her varlık, kendi olanaklarından çok daha fazla, kendinden önce gelen ya da çevresinde yaşayan milyarlarca insana bağlı olarak var olur ve gelişir. İç hayatımızın

kişiselliği, bağımsızlığı bir sanrıdır. Topluma karşı ayaklanan insan bile, bu ayaklanmanın en büyük payını, kendisine düşünmesini öğreten insanlığa borçludur. Böylece, bir insan bütün insanlara karşı her şeyden sorumludur önermesi, onun karşıtı ile tamamlanmalıdır: Bütün insanlar bir insana karşı her şeyden sorumludur.

İşte Marx bunu iyi görmüştü. O da Tanrı dışında, insanı dayanaksız ve yardımsız görünce, bu görüşünü sonuna kadar götürmüş, götürünce de, kökünde Tanrı olmayan bir ahlakı artık bir buyruklar sistemi değil, sadece toplumsal bir olgu saymak zorunda kalmıştı. Bu olguyu, olumlu bilgilerle olduğu gibi, nesnel olarak gözlemek ve incelemek gereğini duymuştu.

Gözleme ve inceleme gerektiği sürece işimiz kolay. Bütün bilimlerde olduğu gibi kendimize fazla güvenmekten, fazla gurura kapılmaktan kaçınmak, kapıyı her zaman açık tutup düzeltmelere, hatta dönüşlere, yeni varsayımlara, karşıt yorumlara yer vermek şartıyla işler yolunda gider. Quanta fiziği her olayın gözlemciye bağlı olduğunu, onunla değiştiğini göstermekle kendini yanılmaz sayan nice bilginleri daha alçak gönüllü olmaya zorlamıştır. Asıl tehlike insan davranışlarını bu gözlemlere uydurmak istediği zaman başlar gerçekten. "Tanrı öldü" gözlemini ortaya atıyor Dostoyevski, Raskolnikov da, görünüşte su götürmez bir mantıkla bundan şu sonucu çıkarıyor: "Öyleyse dilediğimi yapabilirim." Yapıyor da; ama, iş işten geçtikten sonra yanıldığını anlıyor. Döktüğü kan ellerine bulaşıyor, ne yaparsa yapsın, tümdengelim tümevarımlara başvursun, bütün diyalektikasını kullansın, boşuna, temizleyemiyor ellerini. Toplumun kendini cezalandırmaması da işine yaramıyor. Hayatı pahasına öğreniyor ki, Tanrı belki ölmüşse bile, insan yaşıyor, insan ve insanlar, kendi kendimizi yok saymadan bazı buyrukları da yok sayamayız. Dünyanın en kafalı insanı da olsak, aklımıza fazla güvenip doğrunun ta kendisini bulduk diyecek kadar böbürlendiğimiz sürece, Raskolnikov'un ister istemez düştüğü yanılgıya biz de başka başka biçimlerde düşeceğiz.

Düşünce ahlaksal gerçekler karşısında belli başlı iki tutum birine bağlanır. Bu bağlanışa göre de, dünyamızda bugün vicdanlar birbirinden çok ayrı iki kampa bölünmüştür. Bir anlayışa göre ahlak birdir, bölünmez, değişmez, bütün koşullarda dediği dediktir. Buna tutumca davranış diyoruz. Öbür anlayışa göreyse, ahlak özel toplum koşullarına göre değişir. Böyle olunca da, bu toplumsal koşulların bekçisi olur. Koşulların değişmesi tek ahlak buyruğu olur. Çünkü, yalnız bu buyruk bilinci ve eylemleri, iyi niyetlerle gerçekteki sonuçları bir özdeşliğe götürür. Buna da devrimci tutum diyoruz.

Devrimci tutumun birinci tutuma üstünlüğü, hiç değilse, iki yüzlülüğe düşmemesidir. Birincisi iki yüzlülükten bütün bütün kaçınamaz, hatta bugünkü toplum durumunda ancak iki yüzlü olarak düşünülebilir. Çünkü bu toplumda tek tek insanların amacı mal mülk edinmek, yarar sağlamaktır. Oysa, hepimiz biliriz ki, kendi yararımız özü bakımından başkasının kazancı ile çatışma halindedir. Böyle olunca da, bir yandan hiç kimse Hıristiyan ahlakının buyruklarıyla çatışan yararları görüp kabullenmenin bilincini bağdaştırmaz. Öte yandan, herkesin saydığı bu ahlak buyrukları mal mülk edinmenin ve ayrıcalıkları sürdürmenin güçlü bir yardımcısı olduğu da açıktır. İşte, Mantaigne'in sözünü ettiği garip anlaşma bundan doğuyor: Dünya ötesine bağlı düşüncelerle, yeraltı töreleri arasındaki anlaşma. Buna karşılık, iki yüzlülüğüne ne kadar çatılırsa çatılsın, bu ahlakın ki hâlâ batılı dediğimiz ahlaktır, sınıfsız ve ekonomik kölelikten kurtulmuş bir toplumdan doğacak ahlaktan açık bir üstünlüğü vardır: Bugün var olmanın üstünlüğü. Var olma, bugün yasalaşma, insanlara bütün koşullar içinde açık ve değişmez buyruklar vermedir. İnsanlar bu buyruklara her zaman tıpa tıp uymazlar ama, bunun önemi yok. Hiç değilse, hazır bir yaşama kuralı buluyorlar. Çoğunluğun özlediği budur. Kendi yaptığından kendi sorumlu olmak çoğu insanlar için korkunç şeydir. İnsanın kilise araması yeni bir hikaye değildir.

Geleneksel ahlaka bağlı kalanların iki bölüğe ayrıldığını

görmekte gecikmeyiz. Bunlara etken ve edilgen ahlakcılar diyebiliriz. Birinciler geleneksel ahlakı savunmak için silaha sarılmaya hazırdırlar. Ya içten Hıristiyan oldukları için onu bütünü ile tanrısal sayar ve onu yıkmak ya da değiş-tirmek isteyenlere şeytan gözüyle bakarlar; ya da bu ahlakı kazanç üzerine kurulmuş bir toplumun yaşatılması için vazgeçilmez bir düşünce silahı sayar ve toplum düzeni ile bu ahlakı bir arada benimser ve savunurlar ki, bunlar çok daha fazladır. İkincilere, yani edilgen ahlakçılara gelince, onlar bu ahlakın özü ile bugünkü bozulmuş biçimi arasındaki ayrılığı gördükleri için onun güçlüleri güçsüzlere, namuslu insanlar namussuzlara, zenginleri yoksullara karşı tuttuğunu yalanlamaya kalkmazlar. Ama Marksçılığın her çeşit geleneksel ahlak buyruklarını büsbütün ortadan kaldıracağı korkusuyla, daha iyisi yok ve sadece yaşıyor diye bu ahlaka sarılırlar. İstemeye istemeye bir sarılmadır bu; gereğinde bu ahlakı silahla savunmayı da düşünmezler.

Bugünkü ahlak sorununu, nesnel olarak bu açıdan ele alırsak, edilgen ahlakçılar dediğim kaygulu vicdanlar bölüğü ile bir beraberlikte olduğunu kabul etmek zorunda kalırız.

Gerçekten, dünya yarın ne olacağını sorununu böylesine basit renkler içinde görmemiştir hiç. Göstermek kolay ama çözüm bulmak zor. Politika bakımından dünya ikiye bölünmüştür: Bir bölüğünü Anglo-sakson demokrasileri sembolleştiriyor, bir bölüğünü de Rusya. Sembolleştiriyor diyorum, çünkü herkes, geleceği bu bölüklerden birinin üstünlüğünü düşünerek hayal etmektedir. Geleceğin kendisi ise, kabaca demokrasi ve komünizm kelimeleriyle sembolleştiriliyor. Oysa gerçeğin kendisi pek öyle kolay kolay kalıplara sokulamaz. Anglo-sakson demokrasisi birleşik Amerika'da liberal, İngiltere'te sosyalist olarak görünmektedir. Ama İngiliz "sosyalizmi", ister istemez, dünyanın bir parçasını sömürmekte, dolayısıyla, örneğin, Yakın Doğu'da tutunabilmek için de müslümanların Hindulara karşı düşmanlığını beslemekte devam ediyor. Liberal Amerika ise, Zencilere ve Yahudilere, yasaların ne içinde ne de büsbütün dı-

şında olan ırk düşmanlığını, bir bakıma Nazi ırkçılığını sürdürüyor gibidir. Aynı Amerika faşizmi, bulduğu her yerde, İspanya'da, Yunanistan'da ve Türkiye'de destekliyor ve öbür memleketlere de şunu açıklıyor sanki: Sizinle ilgilenmemi istiyorsanız, bu üç memleketten örnek almanız akıllılık olur. Genel olarak, Anglo-sakson demokrasisi, ister istemez, başkalarının özgürlüğü ile pek kaygılanır görünmüyor. Rus komünizmine gelince, o da hayatını kurtarmak için, proletarya devriminin dünya yüzüne yayılmasını zamansız olarak geri bırakmak, kendi toprakları üzerinde özgürlüğü kısıtlamak, sınıf ayrılıklarına, yani bir çeşit haksızlığın bir süre için yeniden belirlemesine hatta yurt ve din konularındaki gerilemelere göz yummak zorunda kalıyor.

Böylece, Avrupa'da açıkça Anglo-saksonlardan yana olanlar, gerçek bir demokrasiyle değil, özünü gizleyen bir totolitercilikle bağdaşmak zorunda kalıyorlar. Öte yandan, özlemlerini Rusya'nın kaderine bağlayanların durumu da, son biçimini bulmuş, sınırsız, tam bir komünizme bağlanmak değildir. Bağlandıkları, aslında, bir savaş cephesidir.

Her savaş olan yerde, böyle bir durum ortaya çıkar. Bir asker öyle ince eleyip sık dokuyamaz. Başındaki komutan iyi bir savaşçıysa, onun özel hayatında iyi bir aile babası yardım etmek isterse, o ulusun o iç bozukluklarına göz yumarız. Savaş bir takım anlak titizlikleriyle yapılmaz. Birleşik ulusların Afrika çıkarmasında, amiral Darlan'ın han-gi "geçici tedbirlere" baş vurduğunu gördük.

Onun için cephelerden birinde bile bile gönüllü asker durumunda olanların durumları dışına çıkmalarını istememiz boşunadır. Birileri durmadan ihanet ettikleri bir ahlak uğrunda savaşıyorlar, ötekilerse, ahlak kurallarının kendilerini kösteklemek için öne sürüldüğünü fark ederek ahlakı toptan reddediyorlar (Oysa, bu berikilerin İnsan anlayışının onları ahlaka daha fazla yaklaştırması gerekirdi.) Bu iki karşıt tutumunda ahlak bir silah olarak ele alınmaktadır. Birinciler için bu silah yararlı, ikinciler içinse tehlikelidir.

Denilecek ki bunlar öncü askerlerdir. Daha doğrusu bunlar, çok şükür henüz savaş haline gelmeyen bir çatışmanın gönüllüleridir. Savaş oldu mu, bütün bu söyledikle-rimin hiçbir dayanağı kalmaz. Savaşta herkes asker olur ve bütün düşüncesi bir tek sorunun karşısında kalır: Cephesini seçmek, ona ulaşmak ve zaferi sağlamak için elinden geleni yapmak. Ama insan cephesini kolayca seçebilir mi, hiç belli değil. Örneğin, Fransa gibi bir memleketin yurttaşları için bu iki blok'un savaşı en dumanlı savaşlarıyla vicdanlarının sesi ya da eğilimleri birbirine hiç de uymayabilir. Gerçi, böyle bir şey oldu ve Fransa işin içinden çıkmasını bildi. Ama, yeni koşulların yaratacağı kargaşalıktan sıyrılmanın çok daha zor olmasından korkulur.

Her ne olursa olsun, sadece bugünü değil, daha da çok yarını düşünenleri karanlık bir yeraltı çalışması bekliyor yine. Böyleleri büyük dünya yıkımında zaten bir hayli zayıflamış olan bir alevin büsbütün sönmesinden korkacaklar. O karşı o alevi dehlizlerde koruyacaklardır. Gerekirse cılız meşaleyi elden ele geçirip kasırga sonunda yeniden dünyaya çıkarmaya çalışacaklardır. Ama böyle bir savaşa, hiç değilse uzun bir süre için inanmıyorum aslında. Hayır, bir savaşın kaçınılmaz olması için gerekli koşullar var olmaktan uzaktır henüz. Tam tersine, bence bu koşullara bakılırsa, kestirebileceğimiz bir gelecekte, dünya bu yıkımdan kurtulmak için bütün olanaklara sahiptir. Ama çatışma duracak anlamına gelmez bu. Görünüşe bakılırsa çatışma sürüp gidecek, daha da yayılacak, şurada burada bir takım ekonomik ve toplumsal sarsıntılar doğuracaktır. Ama bu, bütün dünyada toplar ve bombalarda başka yollarla olacak.

Sonuç neye varacak? Burada kendi inancımı ortaya koyacağım, Özlediğim ya da korktuğum bir şey üstüne değil (bunun pek önemi yok, benim kendimin de önemim olmadığı gibi), kaçınılmaz sandığım bir şey üstüne.

Benim kaçınılmaz sandığım şey şu: Savaş hali dışında (belki içinde bile) gelecek on yıllarda olayların, akışı ne olursa olsun, şu ya da bu blokun kazançları ne olursa olsun, elli ya da

ikiyüz yıl içinde, dünyanın toplumsal durumu her yerde aşağı yukarı aynı olacaktır. Başka bir deyimle, Birleşik Amerika'nın bir zaman için üstünlük kazanması ya da bunu kaybetmesi uzun zaman açısından pek önemli değildir. Amerika'da, Rusya'da, Avrupa'da, Asya'da, türlü memleketlerdeki toplumsal kurumlar, eninde sonunda, ister istemez birbirine öylesine yakın bir görünüş kazancaklardır ki, aralarında ayrılıkları ortadan kaldırmak için büyük sarsıntılara gerek kalmayacaktır artık.

İnsan sevinebilir de üzülebilir de buna. Bu tıpkı, gençliğin canlılığına vahlanmak ya da olgunluk çağının bilgeliğine sevinmek gibi bir şeydir. Ahların vahların ya da sevinmelerin yılların akışı üstünde hiçbir etkisi yoktur. Yıllar hiç şaşmadan birbirine eklenir gider. İnsanlığı tek başına ve bireysel bir yaşayıştan, gitgide toplumsal ve örgütlü bir yaşayışa doğru ister istemez götüren akım tarih öncesinden başlamıştır. İnsanlar mağaralarını bırakıp da kabileler halinde birleşmeye başladıkları an bu akım doğmuştur. Bütün insanlık tarihi aslında bu akımın tarihidir. Bu tarih içinde, insanlar, savaşla ve fetihlerle de olsa, birbirine değinmekte, kabileler, ülkeler, eyaletler, uluslar, kıtalar gittikçe dünya yuvarlağını kapsayacak şekilde birbirine yaklaşmaktadır. Bu arada, iniş çıkışlar, hızlı ilerleme ve gerilemeler, başarısız denemeler, egemenlik kavgaları, ulusların ve her yerde sınıfların, satların direnişleri olacaktır, elbet. Bu tarihe paralel olarak, tekerleğin, arabanın, gemilerin, en hızlı uçakların icadıyla bütün ulaştırma araçları, dünya yüzünde hayatı ve düşünceleri yavaş yavaş tek biçime sokan bu bağlaşmaları örmeye yaramıştır. Bugün bir Çinli işçinin hayatıyala bir Avrupalı işçinin hayatı arasındaki ayrılık, eskiden bir Almanla bir Romalı işçi arasındaki ayrılıktan daha azdır. Ulaştırmaların, postaların çabukluğu, kitapların, dolayısıyla düşüncenin, dolaşımı, bilim, endüstri ve endüstrilerin uluslararası benzerliği, bütün dünyada nüfus çoğalması, gittikçe büyüyen toplulukların, gittikçe daha zorlu ve daha birbirine benzer olan ihtiyaçları, bütün bunlar açıkça görmeye başlağımız biçim birliğinin, bütünleşmenin gelişmesine yardım etmektedir. Binlerce yıldır süre gelen bu akımın bir yı-

kımla belki bir kez daha duraklaması düşünülebilir. Ama, gerisin geri gitmesine sebep düşünülemez. Kaldı ki, tam tersine her şey bu akımı hızlandırır görünüyor. Tekrar ediyorum, insan bundan ister sevinsin ister hayıflansın. Hiçbir şeyi değiştiremez. Sözlerimin yanlış yorumlanmaması için şunu belirteyim ki, ben toplumcu özgürlük derken totaliter düzenli bir karınca yuvasına benzer bir şey olarak düşünmüyorum, karınca yuvası düşüncesi, kolay olduğu ölçüde kaçınılması gereken bir basitleştirmedir. Sözünü ettiğim bütünleşmeye doğru gidiş yüzyıllar boyunca yığınların insan tekini yutmasını sağlamak şöyle dursun, tam tersine, insan tekinin özgürleşmesine yardım etmiştir. Tarih bunu gösteriyor. Gerçi, Yunan-Roma ve Ortaçağ düşüncesi insan tekinin değerini öne sürmüştür. Ama, o çağ toplumlarının dar kadroları bu düşünceyi toplumsal bir zorunluğa çevirememişti. Babasal (patriyarkal) aile, lonca, kilise bölgeleri gibi kapalı birliklerin tutsağı olan birey, bağlı olduğu törelerin baskısından kolay kolay kurtulamıyordu. Bu çemberler yavaş yavaş kırıldı. Bugünkü insan o kadar değişik topluluklara bağlandı ki, bunlardan hiçbiri onu bütün bütün kendi buyruğu altına alamamaktadır. Hepimiz biliriz ki, bir büyük kentte bir köyden, kalabalık içinde bir salondan çok daha özgürüzdür.

Demek oluyor ki, ben bireysel bir uygarlıktan toplumcu bir uygarlığa geçişten söz ederken, insan tekinin yok olmasını, yığının yararına insanın kendini feda etmesini aklımdan geçirmiyordum. Daha da ileri giderek şunu söyleyeceğim: Bireyci bir toplumda bireysel istekler toplamının gösterdiği yön, teklikten çokluğa, ayrılıktan birliğe doğrudur. Başka bir deyimle, yalnız yaşayan, kaderine bırakılmış insan tekleri, bir araya gelmek, bütünleşmek eğilimindedirler. Bütünleşme gerçekleşince, bireysel istekler toplamının gösterdiği yön tersine dönecektir: Kollektifleşmiş bir toplumda herkesin isteği bireyi yeniden bulmak, yalnızlığa yeniden kavuşmak olacaktır. Bu ters yönlü isteklerin öncülüğünü köylerde yaşayanların kente, kentte yaşayanların köylere duyduğu özlemde görüyoruz.

Bir uygarlıktan ötekine geçişini kaçınılmaz olduğunu

söylüyorum. Ama bu iş kavgasız olacak demiyorum. Hiçbir şey kavgasız olmamıştır. İnsanlığın bütün bir yanı ki henüz güç onun elindedir ister istemez ayrıcalıklarını gitgide bırakmasını gerektiren bu akıma karşı koyacakır. Bu insanları ellerindekileri bırakmaları gerektiğine akıl yoluyla inandıramazsınız. Öyle bir yol bulacaksınız ki, ellerinde tuttuklarını düşürecekler. Bunun ne kadar zamanda olacağı bilinemez. Ama er geç olacak bu. Rüzgarla meşe arasındaki savaşta, en sonunda zaferi meşenin kazandığına örnek gösterilemez. Zaman fırtınadan yanadır. Meşenin kaderi, ölü ya da diri, kökünden sökülmektir.

Bu işin ne kadar süreceği bilinmez dedik: İşte asıl sorun da bu. Çağımızdaki baş döndürücü çabuklaşmalara bakacak olursak, bunlar doğum sancılarına bakarak doğumun kaç dakika sonra ne olacağını kestirmek güçtür. Tarihte görüyoruz ki, bu türlü çabuklaşmalar (hiçbir zaman bugünkü kadar olmamakla beraber) birden bire durmuş, yeniden ortaya çıkmaları için yüzyıllarca beklemek gerekmiştir. Demek istiyorum ki, evrensel ve toplumcu bir insanlığın doğması arefesinde olduğumuz akla yakın, hatta pek olasıdır. Ama, sadece akla yakın ve pek olasıdır. Akım böyle sürüp gidecek mi, yoksa, bugün yarın, bir duraklama, düzensiz bir gerileme mi olacak, orası bilinmez. Onun için, bilimsel olarak kime hak vereceğimizi kestirmek güçtür: Kimileri bütün güçleriyle akımı hızlandırmaya çalışıyorlar. Kaçınılmaz sarsıntılar pahasına da olsa: Kimileri ise (diretmeye kararlı olanlardan söz ediyorum) bu akımı dizginlemek istiyorlar. Çünkü, onlara göre mey-va henüz olgunlaşmış değildir, vakitsiz sarsıntılar boşuna olacak ve yeni dünyanın doğuşunu çabuklaştıracak yerde geciktirecektir. Bu iki davranıştan birini seçmek bizim içten bir inancımıza, haksızlığın sürüp gitmesi karşısındaki sabırsızlığımıza bağlıdır. Ama, hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunun matematik bir kesinlikle ispatlanabileceğini sanmıyorum. Her eylemin sonuçları olduğuna göre, ne desek bir tahminden öteye gitmeyecektir.

Valéry'den bu yana, uygarlıkların ölümlü olduğu söylenir

durur. Elbette doğrudur bu, ama bir uygarlığın getirdiği bir başka uygarlığın çıkış noktası mı oluyor, her uygarlık insanlığın mirasına ekleniyor mu, orası pek belli değil. Düşüşler olduğunu unutmayalım. Astek uygarlığı gibi yürekler acısı birkaç izden başka bir şey bırakmadan silinip giden uygarlıklar vardır. Mısır uygarlığı gibi, zenginliklerinin nice yüz yıl sonra ve eksik olarak bize ulaşanları da var. Belki Atlantik gibi, bildiğimiz bütün uygarlıklardan daha önce yaşamış ve hiçbir iz bırakmamış uygarlıklar da vardı. Her uygarlığın kendiliğinden bir başka uygarlığa katıldığını sanmamalı. Yeni uygarlığın, Yunan Lâtin uygarlığına bağlanmasını, karanlık manastırlarda titrek mum ışıklarını birbirine veren birkaç insanın direnmelerine borçluyuz. Onlar olmasa, Yunan ve Lâtin düşüncesinden fazla bir şey kalmazdı bize. Asur düşüncesinden fazla bir şey kalmamıştır nitekim. Nazi Almanya'sı zaferi kazansaydı, iki yüz yıl sonra, Fransız uygarlığından ne kalabilirdi, bir düşünün. Şunu da unutmayalım ki, bugüne dek insan uygarlıkları kendi sınırları içinde kalmışlardır; örneğin Akdeniz uygarlığının Çin uygarlığı ile bir tarihte hiçbir ilişkisi yoktu. Bir uygarlığın batması, insanlığın sadece bir bölüğünü ilgilendiriyordu. Oysa, şimdi öyle bir çağda yaşıyoruz ki, uygarlık bütün dünyayı az çok saran bir bütün olmaktadır. Bugünkü uygarlık bütün varı yoğuyla, getirdiklerini bir başka uygarlığa aktarmadan göçüp giderse, torunlarımızı bekleyen yeni bir demir çağ olacaktır. Ortaçağ demiyorum, çünkü bu çağ Yunan Lâtin uygarlığıyla yeni uygarlık arasında bir köprü olmuştur. Kitaplarda yazılıdır diye tekniklerin evrenselliğine de pek güvenmemeli. Teknikler insanların nabzı ile yaşarlar. En küçük bir kesinti öldürür onları. Hiçbir elkitabı bir gravürcüye iyi gravür yapmasını öğretmemiştir. Bir insandan ötekine doğrudan doğruya aktarılamayan her şey kaybolur.

Herkesin bildiği bu gerçekleri ne diye hatırlatıyorum? Uygarlığımızın geleceğinden korktuğumu söylerken (ki umarım yersiz bir korkudur), bu korkunun hiçbir ciddi temele dayanmadığını sanmayasınız diye. Şu da bir gerçektir ki, göçmüş bir

uygarlık içinde yaşayan hiç kimse o uygarlığın gerçekten yok olacağına inanmamıştır. Bizim uygarlığımızın bütün uygarlıklar gibi ölümlü olduğunu ne kadar söylesek de buna içten inanmıyoruz. Nasıl ki, her birimiz yarın sabah ansızın ölebileceğimizi bildiğimiz halde, buna pek inanmayız. İnsan kendini sonsuz sanır daha çok.

Böylece, ilk söylediğimize dönmüş oluyoruz: Toplum az çok tehlike karşısındadır demiştim. Tehlike karşısındadır, çünkü, bir toplumun can damarı, ta kendisi olan değişmez ahlak değerleri, yok olmak tehlikesi karşısındadır. Çünkü, dünya öyle bir çatışma mahalinde bulunuyor ki, değişmez ahlak değerleri herkes için bir ayak bağı olmak üzeredir ve olmuştur da. Çatışma çabucak iyi bir sonuca varacak olursa, tehlike büyük olmaz. Ama, çatışma uzun sürer, iki üç ya da daha çok kuşak boyunca sürüncemede kalırsa ve bu arada insan toplumları için kan dolaşımı ya da kemik çatısı demek olan değişmez ahlak değerlerini koruma yoluna gidilmezse, toplumumuz dağılıp gidebilir diyorum yine.

Unutmayalım ki, insan iyi örnekten çok kötü örneğe düşkündür. Ne yazık ki, bu böyledir. Unutmayalım ki, insanların gözü hep kendilerini yönetenlerdedir. Kimi zaman onların erdemlerine bakıp soylu bir çaba gösterirler ama onların sapıtmalarıda kendi kusurlarını bağışlatacak bir yan gördüler mi, çok daha çabuk taklit ederler onu. İşte bunun için bu halkların kaderinin ellerinde tutanlar, sanmasınlar ki, hem değişmez ahlak değerlerini hor görebilirler, hem de, sözde hizmet ettikleri halkın vicdanında ve davranışlarında bunların yine de kalmasını bekleyebilirler.

"Ahlak ölçüsü gereksizdir, çünkü, örnek olma erdemini onlardan üstün tutmak gerekir." Bunu, içten bir tartışma sırasında komünist dostlarımdan biri söylemişti bana. Bunu söylemenin güzelliğine, değerliliğine diyecek yok. Ama, ya örnek kötü olursa? Savaş zorunlulukları insanı kimi zaman yalana, kötü niyete, kara çalmaya, haksızlığa, insan hayatını hiçe saymaya

götürmüyor mu? Zorla ya da isteyerek nelere baş vurulmuyor savaşta? Bu örnekler karşısında haklar nasıl bir erdem besleyebilirler düşüncelerinde? Hele bu örnekler mansız bir düşmanın sizi zorla sürüklediği korkunç sapıklıklar değil de, başarı sağladıkları ölçüde övülmeye değer eylemler olarak gösterilirse.

İşte, bu türlü örnekler, bugün, bütün partiler ve bütün hükümetlerce insanları zayıf yanlarına bol bol verilmektedir. Bu yeni bir şey değil diyeceksiniz. Doğrudur. Ama yeni olan şu ki, aldatılan artık düşman olmuyor, bugün hiç sıkılmadan ve alabildiğince aldatılan insanlar daha çok kendi dostlarımız oluyor.

Aldatmasına aldatsınlar... yanlış anlamayalım. Oysa aldatmıyorlar da. Çünkü, kandırmak için büyük tedbirler de almıyorlar artık. Bazı demokratların Faşizm belasının hüküm sürdüğü ülkelerde özgürlüğü kurtarıyoruz diye "mutsuz" Yunanistan'a yardım etmeye kalktıkları zaman bu sözlerin kimsenin inanmadığını pekala biliyorlar. Maurras'ın vaktiyle icatettiği ve daha sonra yalnız Hitler'e özgü sanılmış ve iğrenç sayılmış bir yol, bugün böylece baş tacı ediliyor ve herkesçe iyi sayılıyor. Her iki cephede kimse onsuz yapamıyor. Daha kötüsü şu ki, birçok memleketlerde bu yola toplumsal ilişkilerde de baş vuruluyor. En kurnazlar en çok beğenilenler oluyor. Dürüstlükse dudak büktürüyor herkese.

Nasıl başka türlü olsun! Şunun üstünde iyi düşünmek gerek: Halkı aldatmak, önce kendimizi ondan ayırmaktır. Daha da önemlisi onu da ikiye bölmektir, iki cepheye bölmek: Oyunu kavrayan hinoğluhinler ve güzel laflara kanan avanaklar. Birincilerden yana olmayı kim istemez. İkincileri kim hor görmez; hor görünce de onları yönetmek hakkını kendinde bulmaz? Bu nereye götürür insanı. Kurdun kuzuya karşı kendinde gördüğü hakka. Böylece toplumsal davranışta bir kanserdir başlar ve herkes başlarıyla ilişkisinde kurnazlıktan başka bir şey göremez olur.

Diyeceksiniz ki, bu çeşit hastalıklar büyük sarsıntılardan sonra her zaman görülmüş ve zamanla geçmiştir.

Evet, ama çok denenmiş bir ilaca, ahlaka başvurularak. Amerika tarihi bu bakımdan öğreticidir. Amerika'ya ilk giden serüvenci halka biraz olsun düzen verebilmiş tek yol, püritenlik dedikleri o çelik sertliğindeki ahlaktır. Bu ahlak içgüdüleri yok etmeden taşkınlıkları sınırlandırıyor, böylece iki yüzlülüğü yaratıyordu. Ama, iki şeyden birini seçmek karşısındaydılar: Ya ikiyüzlü bir toplum olacak ya da hiçbir toplum olmayacaktı. Bu ahlak yer yer sertliğini yitirmemişse de, şimdi günden güne yumuşamaktadır. Eğer, daha önce yumuşatılmış, hele büsbütün bırakılmış olsaydı, bugün Amerikan ulusu olmazdı.

Şimdi dünyaya dönelim.

Dünya uzun bir değişim yoluna giriyor. Bu değişim şimdiye kadar geçirdiklerinin en yamanıdır. Dünkü yaşayışına uyan töreler, ahlak kalıpları yarınki yaşayışına uymaz olacaktır. Onun için bütün bu ahlakı değişme değerleriyle birlikte toptan bir yana atma eğilimi beliriyor şimdiden. Yeni töreler, yeni bir ahlak kuracak olan yeni bir toplum biçimine daha çabuk varmak, daha serbest davranmak isteniyor. Doğrusunu isterseniz, varılacak liman görünürde ölçülür bir uzaklıkta olsaydı, bu serüveni göze almak düşünülebilirdi. Ama, gördük ki durum hiç de öyle değil. Liman sisler içinde, geleceğin sisleri içinde, kimse dağıtamaz o sisleri. Gemiyi bir an önce avucumuza almak için nerede olduğumuzu iyice bilmeden bütün ahlak baskısını kaldırıp denize atarsak, yarın sabah Pasifik'in ortasında, gittikçe dağılan, birbirine giren başı bozuk tayfalar ortasında uyanabiliriz. Böyle koşullar içinde bir geminin dümenini eline almanın ne kazancı olacağını pek kestiremiyorum.

Ufukta beliren ve ne kadar süreceği bilinmez bir karmaşa içinde, adım adım ilerlemek, tıpkı bir dağ sporcusu gibi, dayanak noktasını bir sonrakinin sağlamlığını anlamadan bırakmamak, bana kalırsa, daha uzun bir zaman elden bırakmamamız gereken en az bir bilgeliktir. Ben burada toplum ve politika düzenlerinden değil, ahlaktan söz ediyorum. Bu değişmelerde, toplum ve politika sistemleri, insan anlayışımızda büyük bir de

ğişme olmadan en cüretli sarsıntılar geçirebilir. Ama bir değişmez ahlak değerini bırakma ölçülemez bir önem taşır.

Kimseyi inandırmayı değil de (çünkü insan yaşlandıkça anlıyor ki, insan ancak inanmak isteyenleri inandırabilir), her birimizin erişmiş olduğunu sandığı gerçeğe karşı az buçuk güveni sarsmayı başardımsa, yine de fenerimi yakınam ve deminden beri sözünü edip de adlarını vermediğim değişmez ahlak değerlerini açıklamam gerek.

Hemen belirtmek isterim ki, bu işi kurun haklı olarak umduğu açıklıkla yapamayacağım. Çünkü, bu değişmez ahlak değerleri, ahlak kuralları gibi, bir kelimeyle hemen anlatıverilecek kavramlardan değildir. Bu değerlerin hangi zorunlu ödevleri karşıladığını göstermek bence hem daha emin hem de daha gereklidir.

Bu zorunlu ödevler, insan oluşumuzdan gelir, insanlığımızın bir yansıması, başka bir deyimle, toplumsal hayata çevrilmesidir.

Örneğin insan, yaradılışıyla tek bir varlık, tek başına bir dünyadır. Bu ayrı ayrı dünyalar sözden başka hiçbir yoldan buluşamazlar. Söz içten, yani doğru da olabilir, aldatıcı yani yanlış da. Kimse bunu önceden kestiremez. Söz içten olunca, sadece bir anlaşma olmakla kalmaz, bir kaynaşma çabası da olur. Aldatıcı olunca, kaynaşmaya götürmek şöyle dursun, anlaşma bile değildir artık, bir ayırma, bir koparmadır. Yalnız bu da gösteriyor ki, doğruluk insanları birleştirir, dolayısıyla, toplumsal bir sağlamlık yaratır. Yalansa, ayırır, dolayısıyla dağıtır. Bunu demin de söylemiştim: Halkı aldatan kendini ondan ayırır ve halkı da ikiye böler. Düşmanı aldatmak değişmez bir ahlak değerine aykırı sayılmayabilir, çünkü, insan düşmandan zaten ayrılmış durumdadır. Dostlarını ya da halkı aldatmaksa, en haklı nedenlerle de olsa, değişmez bir ahlak değerine aykırıdır.

Aldatmanın sonuçlarını aşırılığa götürerek inceleyelim: Diyelim ki, bir toplumda yalan kural olmuştur, daha doğrusu, o toplumda herkesin sözü doğru da olabilir, yalan da. Yalan olma-

sının önemi, sakıncası yoktur. O zaman, her söz de kendiliğinden önemsiz ve sakıncasız oluverir. Yani söylense de olur, söylenmese de, kimin ne düşündüğü, neyi kurduğu bilinmez olur. Önemli olan sadece yapılan iş ve davranıştır. İnsanı insana bağlayan sadece güçlünün yasasıdır. Böyle bir durumda hangi toplumsal örgüt yaşayabilir?

Her toplum yaşayabilmek için kendini savunmak zorundadır. Adam öldürmeye karşı, hapisler, kürekler, hatta ölüm cezası vardı. Yalana karşı ne yapabilir, nasıl bir ceza düşünebilirsiniz? Düşünemezsiniz, çünkü yalan çok kez saklı kalır. Meydana çıksa bile ne olur? Bir insan yalanla benden bir yarar sağlıyorsa, niçin vazgeçsin o yalandan? Olsa olsa, kendini ayıplayacağımdan çekinir. Ama ya bu da umrunda değilse, üstelik benden daha kurnaz olduğunu göstermekle bir üstünlük sağlayacağını bilirse. İşte, insanoğlu buna karşı bir şey bulmuş, tamamıyla sembolik bir baskı yaratmış, namussuzluk demiş buna. Ta beşikten insanoğluna yalan söylemenin bir namussuzluk olduğu düşüncesi aşılanmalı ki, toplum yalana engel olabilsin. Onu büsbütün önleyemez. Ama, yasal olmasını, doğru ile eş sayılmasını ve böylece de toplumun ölüme sürüklenmesini önleyebilir.

Bunları söylediğim zaman, komünist dostlarım şöyle bir karşı koydular bana: Siz Gestapo'ya yalan söylemeyi namussuzluk mu sayardınız? Buna biraz önce cevap verdim: Bir değişmez ahlak değerini tek bir kelimeyle tanımlamak bir sürü anlaşmazlıklara yol açar. İnsanlar arasındaki ilişkiler hiçbir zaman kesin bir formüle sığacak kadar katı değildir. Yalanın, bütün vicdanlarda namussuzluk olarak yer etmesi değişmez bir ahlak değeridir. Ama, biraz önce anlattığım gibi, yalanın nesnel kötülüğü, toplumsal zararı, sadece yalan oluşundan değil, birleştirecek yerde ayırmasından, dağıtmasından geliyor. Kendini sizden zaten ayırmış olan düşmana yalan söylemek onu bizden daha fazla uzaklaştırmaz. Böyle bir yalan (Gestapo'ya söylenen yalan) kimsenin vicdanını rahatsız etmeden söylenebilir, daha doğrusu

bu durumda vicdan yalan söyleme namussuzluğunu, kendini buna zorlamış olan düşmanın üstüne atar. Herhangi bir rakibimizi aldatmak tehlikelidir. Çünkü aldatmakla ayrılığı arttırmış, rakibi düşman olmaya itelemiş oluruz. Dünya çapında düşünürsek, savaşa; ulus çapında düşünürsek, bölünmeye, birbirimizi yemeye yol açmış oluruz. Ama, bir devleti, dostları, halkı aldatmak işte bu, her vicdanda, kayıtsız şartsız, namussuzluk olmalıdır. Bu yalan, bu dağıtıcı, yıkıcı yalan hoş görüldü mü, toplumun çözülmesi başlamış demektir.

İşte, insanlığımızdan gelen zorunlu ödevlerin bir yönü. Bu ödevler değişmez her ahlak değerinin kaynağıdır, daha doğrusu, değişmez değerler onlarla bir olurlar. Şimdi bunları geniş bir yasa içinde genelleştirmeye çalışalım. Olmayacak şey değildir bu. Çünkü, bu değer ve ödevler insanlığın büyük özlemin görüntüleri, yüzleri, değişik biçimleri, vicdanın değişik kavrama yollarıdır.

Bu değişik görünüşlerin adları şunlardır: Adalet, eşitlik, özgürlük, kardeşlik, insan sevgisi. Kulağa hoş gelen sözler bunlar. Ama, insanı aşan bir iş. Adalet nedir? Bir lokomotif makinisti demiryolu üstünde oniki işçi görüyor. Hepsi ezilmek üzeredirler. Makinist onları kurtarmak için treni bir başka hatta sokuyor. Ama trenin üstlerine geldiğini fark eden işçiler yandaki hatta atlayınca çığnenip param parça oluyorlar. Üstelik trenin pek hızlı hat değiştirmesi yüzünden tekerlekler raydan çıkıyor ve devrilen katar iki yüz ölü veriyor. Makinist iyi bir şey yapmak istemişti. Niyeti temizdi. Onu tebrik mi edeceğiz, mahkum mu edeceğiz şimdi? Kestirip atmaya yüreği varmıyor insanın. Adalet niyetlere mi bakmalı, yoksa iyi niyetin bile yalnız sonuçlarına mı bakmalı? diye tartışmaya kalkışırsak, işin içinden zor çıkarız. Politika konusunda zorluk büsbütün artar.

Bir başka kelime: Özgürlük, benim özgürlüğüm başkasının özgürlüğü ile sınırlıdır, diyoruz. Ama, başkasının ki de benimkiyle sınırlıdır. Ne dereceye kadar? Modern demokraside ortak savunma için asker olmak istemiyorum diyemem. Ama,

toplumun yararına da olsa, Paris-Chartres yolunda taş kırıcısı olmayı kabul etmeyebilirim. Niçin? Hangi ödev gereği asker olup, hangi hakla taş kırıcısı olmayabiliyoruz? İstemeyeceğim bazı özgürlükler var, biliyorum. Örneğin, şenlik olsun diye, bir ormanı ya da bir köyü yakmak. Buna karşılık öyle özgürlükler vardır ki, en zorba kral bile elimden alamaz: Yalnız olduğum zaman türkü söylemek, canım isterse de sol elimle burnumu silmek. Bu iki uç arasında nasıl bir sınır çizip şuradan ötesi özgürlük, berisi zorbalıktır diyebiliriz.

Bana karşı koyacakların ekmeğine yağ sürer gibiyim ama, onlara şu karşılığı vermek istiyorum: Zor ya da zorunluk karşısında bırakarak beni bir başkasının heveslerine alet durumuna sokan her davranış, adaleti ve özgürlüğümü çiğnemiş olur.

Çağlar boyunca insanların büyük özlemi, insan saygısının da özü budur: Başkalarının heveslerine alet olmak gibi alçaltıcı bir durumda hiçbir zaman olmamak ya da olmaktan çıkmak.

Görüyorsunuz ki burada Kant ahlakının iki büyük buy-ruğundan biriyle karşılaşıyoruz. Kant'ın yanılgısı, ahlakını akıl yoluyla, birer ilke olarak konan öncüllere dayandırmasından geliyordu. Ahlakı, bundan ötürü tartışmaya elverişlidir. Oysa, bütün insanların bu özlemi, bir gerçektir. Öyle bir gerçek ki, insanların hem tek tek, hem de toplu bütün eylemlerinde yazılıdır. Buddha'nın sözünde, Kuran'da, Kutsal kitapta, kölelerin azat edilmesinde, işçilerin bilinç kazanmasında, bütün devrimlerde bu özlem vardır. Bu, artık akıl yoluyla kurulacak bir ahlak kuralı değil, yıldızların devinimi, yer çekimi, ışığın tayfalara ayrılması gibi görgüye dayanan bir değerdir. İnsanların elinden özlemek hakkını almadığımız sürece, bu gerçeğe sırt çeviremeyiz. Buna sırt çevirmek, insanlara insan olmak hakkını tanımamak demektir.

Evet, ülkü adını alan, ve en iyi insanların çağlar boyunca, uğrunda savaştıkları bütün yüce kavramlar, Adalet, Özgürlük,

Eşitlik, İnsan hayatına saygı, bütün bunlar şu bir kaç kelimeyle özetlenebilir: Hiçbir zaman, başkasının heveslerine alet olmak gibi alçaltıcı bir duruma düşmemek.

Herbirimizin ve herkesin bu özlemi, görüyoruz ki, toplumsal zorunlukların en genel ve en kaçınılmaz olanı ile birleşiyor. Bir toplum düşünelim ki, orada herkese, başkalarını kendi heveslerine alet edebilme yetkisi verilmiştir. Böyle bir toplum için iki yoldan başkası yoktur: Ya dağılma ya da zorbalık. Çünkü, ya en güçlüler en güçsüzleri sömürmek üzere bir araya gelecektir, ki bu Naziliktir; ya da herkes herkesle savaşacaktır, bu da taş devrine dönmektir.

Böyle olunca, değişmez ahlak değerlerinin en geneli şunu buyurur: Halkların kafasında, amacına uluşmak için başkasını alet olarak kullanmayı haklı hatta gerekli saydırabilecek toplumsal ya da politik davranışların hiçbir türlüsü kabul edilmemeli.

Ya, karşımızdaki düşmansa, diyeceksiniz. Yalan için söylediğimi yine söyleyebilirim: Senin düşmanın, seni ya da insanları kendine alet etmek isteyendir (öyle değilse, düşmanın değildir.) Böyle davranmakla insanlar topluluğundan kendini ayıran odur. Saint Just şöyle demişti: "Özgürlük düşmanlarına özgürlük yok!"

Denilebilir ki, insanın hiçbir zaman bir alet diye kullanmamak pek genel, güç anlaşılır, pek soyut ve herkesin kendince yorumlayabileceği bir ilkedir. Buna biraz önce cevap vermiştim. Umarım ki, yarının insanı için Musa'nın on buyruğuna benzer kesin formüller beklemiyordunuz benden. Bunları geleceğin toplumu kendi gerçeklerine göre dile getirebilecektir. Bugün için herkes bu kuralın ışığında kendi hesabına şu sorunu çözmeye çalışacaktır: Geleneksel ahlakın şu ya da bu buyruğunu, en yüksek bir amaç için de olsa, çiğnediğimiz zaman sadece bir kuralı mı çiğniyoruz, (ki buna bazen hakkımız olabilir, hatta bir ödev olabilir bunu yapmak), yoksa değişmez bir ahlak değerini mi çiğniyoruz? (ki buna hiçbir zaman hakkımız olamaz) İnsan

kendi kendisiyle içten içe cenkleşmeden hiçbir şeyi yapmaya kalkmayacak. İşte, bütün bu konuşmanın varmak istediği buydu.

Bitirirken şunu belirtmeleyim ki, ben sorunu en nesnel planda ele aldım. Dinsel olsun, politik olsun hiçbir inancımı işe karıştırmadım. Kendi özlemlerimi, daha da kişisel beğenilerimi bir yana bıraktım. Şundan başka hiçbir şeyi de ispatlamaya çalışmadım: Özü kişisel olup da, gözlerimiz önünde dağılmaya başlayan eski uygarlıkla, öz toplumsal olan ve ilk belirtilerini görmeye başladığımız yeni bir uygarlık arasındaki bulanık zamanların ne kadar süreceğini bilmediğimiz için yarınki toplumsal koşulların yaratacağı ahlakı beklemeden eski ahlakı değişir değişmez bütün değerleriyle birlikte toptan silkip atmak tehlikeli bir iştir. Daha çabuk gitmek için safra bırakır gibi, insanoğlunun bunca savaşla son yüzyıllar içinde elde ettiği değerleri, düşünce özgürlüğünü, ahlak sorumluluğunu, insan hayatına saygıyı, adalet güvencelerini, bu kavramların kim bilir ne zaman alacakları yeni biçimleri açıkça ortaya koymadan silkip atmak, avı bırakıp gölgesine koşmak gibi bir şey olur.

Bütün bu düşüncelerin amacı nedir? Amacım, politika adamlarını inandırmaya çalışmak, onları günah çıkarmaya ve yöntem değiştirmeye çağırmak olsaydı, kedimle alay ettirmekten başka işe yaramazdı bunlar. Şu gerçeğe artık katılmamız gerekiyor: Politikacılar öyle baş döndürücü bir horona girmişler, öyle karmaşık, öyle hızlı bir oyunun dolambaçlarına kapılmışlar ki, onların dönüp arkalarına bakmalarını, davranışlarını derin bir düşünmenin ışığında gözden geçirmelerini bekleyemeyiz. Her adımı atarken acaba bir ahlak değerini mi, yoksa değişmez bir ahlak değerini mi çiğniyoruz diye düşünmeleri gerekseydi, işleri bir insanı başaramayacağı kadar zorlaşırdı.

Ama politikacılar tek başlarına değillerdir dünyada. Her çağda bazı insanların rolü onlara engelleri, sakıncaları göstermek olmuştur. Bir yanılgıyı, bir haksızlığı önleyemezler her zaman bunlar. Ama uyarmaları ya da karşı çıkmalarıyla yanılgıla-

rı, haksızlıkların tekrarlanmasını ya da daha ağırlaşmasını önleyebilirler. Özop'la Voltaire'den Zola ve Romain Rolland'a kadar hep böyle oldu. Onlar kendi yerlerini tutabileceklere, tutulması gerekenlere seslenmişlerdi. Bence kimi insanların asıl işi her uygarlığın değişmez ilkelerini geniş dönemlerinin karanlığında koruyup aktarmak olmalıdır. Antik düşüncenin en iyi yanı da bize kadar sabırlı ve yürekli kişilerin çabasıyla ulaşmış.

Biliyorum, ne diyecekler bana. Çağımızın tarihsel akımı kendi içinde bir ahlak taşımaktır ve bunu dile getirmek bazı üstün kişilerin işidir. Çağımız sabırsızlıkla bekliyor bunu. Hakem rolü oynamak için bu tarih akımının dışında kalmak, tarafsız düşünebilmek için her anın toplumsal baskısından sıyrılmak, partilerin klanların, ulusların, kiliselerin, bir kelimeyle, bütün somut topluluğun üstüne çıkmak, kendini dünyanın şah damarından ayırmak, kendi ayağını kesmek olmuyor mu? Daha ileri gidelim: Geçmişten ders olarak ve kendi içine kapanarak zenginleşip de bugünkü sosyal akıma kendi düşüncesini dışarıdan kabul ettirmek isteyen insan, emeklerinin toptan boşa gitmesi, etkin olmaması tehlikesiyle karşı karşıya değil midir? "Biz bu hatayı işledik" demek, onları daha fazla düşündürebilir.

Buna hak vermiyor değilim. Ama bu sonuncu yargıçlık, dışardan değil içerden uyarma gerçekte her zaman mümkün müdür? Bir eyleme doğrudan doğruya katılmış olan kişi, her durumda gereği kadar uyanık ve tarafsız kalıp kümesinin tutkularına kapılmazlık edebilir mi? ve kümesi böyle bir insanı içinden atmaya kalkmaz mı? Dreyfus işinde albay Piquart'ı unutmayalım. Kavga arkadaşları onu ne çabuk susturdular. Bu susmanın kurulması ve adalet sesinin yeniden duyulması için Zola'nın ortaya çıkması gerekti. Ama şunu anladınız sanırım, ben düşünce adamının ortak eylem içinde, ahlak bakımından bile esininin, yaratıcı gücünün kaynaklarını bulmaya hakkı yoktur demiyorum. Yalnız şunu candan istiyorum ki, ona karşıt hak verilsin: Kendine bir başka ödev verme hakkı. Sadece seçme hakkı ve

ödevi değil, bu seçmeye karşın, bu seçme gereği, daha iyi görebilmek, kümenin baskısından kurtulabilmek için biraz uzaklaşıp bakma hakkı. Böylelikle kişisel aşırılıkları ve toplumsal sürüklenmeleri daha iyi önleyebilir, insanların ve hakların bilincinde değişmez ve evrensel ahlak değerleri daha iyi besleyebilir. O değerler ki, onlarsız ne toplum ne de toplumsal insan kalır, Bâbil zorbalığı, mağara çağı yalnızlığa dönülür.

KURAM

İnsanın son zaferi kendi kendini yitirmek midir ?
Evet, başka yol yok: Bir gün yenersek melek olacağız;
yenilir, ayaklar altına alınırsak, hayvan.
Yalnız başkaldırdığımız sürece insanız
–ne melek, ne hayvan.
İnsan başkaldırıştır, savaştır.
Schiller öldüğü zaman, Goethe onun için:
"Bir insandı, yani savaşçı" diye yazdı.
İkircilik yine başlıyor.
Yalnız savaşmakla insan olunur diyoruz,
ama her türlü savaşla insan olunur mu?

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

ISBN 975-7244-05-8

9 789757 244059